

**Tallinna Ülikool
Germaani-Romaani Keelte ja Kultuuride Instituut
Kirjalik tõlge**

Mari Peetris

**TÕLKIMINE, IDENTITEET JA IMAGOLOOGIA:
INGLASTE RAHVUSLIK IDENTITEET JOHN FOWLESI
ROMAANI „DANIEL MARTIN” TÕLKES**

Magistritöö

**Juhendaja:
dotsent Anne Lange, PhD**

Tallinn 2012

Sisukord

Sisukord	1
Sissejuhatus.....	2
I peatükk	6
1.1 Ülevaade varemtehtust ja -uuritust.....	6
1.2 Identiteet.....	7
1.2.1 Identiteet kultuuriuuringutes üldiselt.....	7
1.2.2 Grossberg ja identiteedi ruumilised aspektid	8
1.3 Imagoloogia.....	10
1.3.1 Leerssen ja imagoloogilised põhitõed	11
1.3.2 Imago ja paralleelkuvandid	13
1.4 Autor ja rahvuslik minapilt	14
1.5 Tõlkija roll.....	15
1.5.1 Tõlketeadus ja imagoloogia.....	16
1.5.2 Tõlkimine kui kultuuride tõlkimine.....	17
1.6 Kokkuvõte	17
II peatükk	19
2.1 Autor kui inglase minapildi looja.....	19
2.2 Inglaslikkuse üldjooned originaalis ja tõlkes	21
2.2.1 Suletus, kinnisus ja võõristus	23
2.2.2 Iroonilisus	29
2.2.3 Ennastsalgavus, tähtsuse vähendamine ehk <i>understating</i>	32
2.2.4 Konservatiivsus ja konventsionaalsus	36
2.2.5 Väline väärikus	38
2.2.6 Mõistuspärasus ehk <i>no-nonsense</i>	42
2.2.7 Usuleigus	43
2.3 Tõlkestrateegiad	45
2.4 Järeldused	48
Kokkuvõte.....	50
Summary	53
Kasutatud kirjandus	55

Sissejuhatus

Nagu kirjutasin kord oma bakalaureusetöös inglase rahvusliku karakteri kohta, on sellised iseloomuomadused nagu punktuaalsus, reserveeritus, argimõistus, silmakirjalikkus, hea huumorimeel, praktilisus, rääkimine ilmast, aus mäng ja klassiteadlikkus seostatavad inglaslikkusega. Kuigi kokkusurutud lõuapärad, õukonnatantsud ja impeeriumi valitsemine ei pruugi enam nii inglaslikuna tänapäeval tunduda, on sellist kuvandit senini kohata filmides, kirjanduses ja meedias (Peetris 2010: 1). Selline kuvand võib tunduda meile inglaslik põhjusel, et sellisena on meile inglaseid esitatud meie kultuuriruumis. Seekord aga arendan teemat edasi seoses identiteedi, imagoloogia ja tõlketeadusega ning esitan küsimuse, mis on saanud inglaslikust kuvandist John Fowlesi romaani „Daniel Martin” tõlkes.

Inglase rahvuslik identiteet ja karakter on minu jaoks juba eelnevalt huvitav teema. Bakalaureusetöö teemavalikut tehes sattusin rahvuslike karakterite käsitlese peale juhuslikult ning nägin sellel teorial mitmeid võimalikke kokkupuuteid inglaslikkusega. Inglase rahvusliku minapildiga tutvumiseks kasutasin ma Peter Mandleri raamatut „The English national character” (2006), mis andis ulatusliku ja põhjaliku ülevaate inglase rahvusliku karakteri ajaloost ja arengutest. Samuti kasutasin ma Jeremy Paxmani raamatut „The English: a portrait of a people“ (1999), mis andis ülevaatliku pildi inglaslikkuse müütidest ja tõelisusest, ja Kate Foxi raamatut „Watching the English: the hidden rules of English behaviour“ (2004), mis koosnes antropoloogiliste meetoditega koostatud kirjeldustest inglasest, nende mõttemaailmast ja käitumisviisidest. Seekord olen tugevalt kindlustanud oma teoreetiliste teadmiste tausta ja lähenen asjale teise nurga alt, nagu selgub ka diplomitöö pealkirjast, ning võtsin uurimisaluseks mahukama romaani, kus on inglase kuvand ja imago autori poolt otsesõnu tematiseeritud.

Rahvusliku karakteri ja rahvusliku identiteedi mõistete vahel on tegelikult erinevus, mida ma ka oma bakalaureusetöös selgelt välja tõin. Rahvuslik karakter on sotsiaalsete iseloomujoonte ühine kogum, kuid see mõiste kahjuks või õnneks kadus Peter Mandleri sõnul käibelt nii 1960. aastail ja asendus poliitiliselt laetud mõistega *rahvuslik identiteet* (Mandler 2006: 188, 194–5; Peetris 2010: 12). Käesolevas töös ei tee ma neil kahel enam nii suurt vahet, sest mulle tundub, et enamus identiteedi- ja imagoloogiateoreetilisi

kirjatöid räägib neist kahest kui sünonüümist, eriti kui tegemist on imagoloogiaga, mis on need kaks mõistet ühendanud, kuid ühe olulise lisandusega, et imagoloogia ei uuri mitte kultuurilist identiteeti, vaid nende stereotüüpe ja kuvandeid ehk karakterite representatsioone. Seega on rahvuslik karakter midagi sellist, mis tegelikus reaalsuses ei eksisteeri, rahvuslik identiteet kui meeleseisund aga eksisteerib (Leerssen 2007: xvi, 4–25). Põhjusel, et ma uurin identiteeti läbi imagoloogia ja imagoloogiliste stereotüüpide, ehk ühendades kaks distsipliini, peaks mulle andma piisava teoreetilise aluse need kaks mõistet oma töös ühendada, sest uuritav kultuuriline identiteet kätkeb endas nii stereotüüpilisi ja rahvuse kuvandilisi omadusi, mis kuuluvad imagoloogia alla, kui ka teisalt minapildi esitamist kultuurilise identiteedina, mis on romaanis esitatud reaalselt eksisteeriva teadvustatud meeleseisundina.

Kõige sobilikuma viisina seda teemat uurida tundub kirjutada esmalt identiteedist ning viia see siis kokku imagoloogiaga, seejärel kaks esimest omakorda tõlkija rolliga. Seega paigutub käesolev töö kultuuriteooria ja võrdleva kirjandusteooria interdistsiplinaarsele kokkupuutealale. Töö **objekt** on John Fowlesi romaan „Daniel Martin” ja Victoria Traadi eestikeelne tõlge. Uurimuse **eesmärk** on määratleda tõlkes toimunud muutused ning kategoriseerida need vastavalt sellele, mis on juhtunud inglase rahvusliku identiteedi kuvandiga tõlkeprotsessis. Diplomitöö **probleemiasetus** on sõnastatav küsimusega, kas inglase kuvandit on tõlkes pigem rõhutatud või on seda hajutatud.

Käesoleva töö **meetoditena** on kasutusel deskriptiivne ehk kirjeldav uurimus, kasutades käsitletud tekstidest kuvandi kohta saadud andmeid, ja komparatiivne kontentanalüüs.

Peamised **allikad** on:

- identiteedist kirjutades Stuart Halli ja Paul du Gay toimetatud kogumik „Questions of cultural identity” (2003);
- imagoloogia põhitõdesid tutvustades Raimond Corbey ja Joep Leersseni artiklitekogumik „Alterity, identity, image: selves and others in society and scholarship” (1991) ning Manfred Belleri ja Joep Leersseni toimetatud kogumik „Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey” (2007);
- viies kokku identiteedi, imagoloogia ja tõlkija, kasutan Michael Cronini raamatut „Translation and identity” (2006) ning Nedret Kuran-Burcoglu artiklit „At the crossroads of translation studies and imagology” (1998);

- tutvustades inglase kuvandit ja analüüsisides tõlkes toimunud kuvandi muutuseid toetun Kate Foxi raamatule „Watching the English: the hidden rules of English behaviour” (2004) ja Jeremy Paxmani raamatule „The English: a portrait of a people” (1999).

Käesolevat tööd võib olla huvitav lugeda võõrkirjanduse tõlkijatel, kes kohtuvad kuvanditega tõlgitavas tekstis, olenemata keelesuundadest ja tõlkeprotsessis osalevatest kultuuridest. Samuti võib see kasuks tulla eestlaste kuvandi tõlkijatele ja ka nendele, kes tunnevad üldist huvi inglase kuvandi vastu. Käesolevas töös on kohata huvitavat lähenemist tõlkimisele ja tõlkele, mida ei ole senini laiahaardeliselt uuritud ning võib seega olla väärtuslik allikas edasiste uurimusküsimuste esitamisel ja diplomitööde kirjutamisel. Üks oluline eesmärk on juhtida tähelepanu tõlkija kultuurilisele mõjutatusele ning kuvandite olulisusele tõlkeprotsessis.

Esmalt alustan ma I peatükis varemtehtu- ja uuritu tutvustamisega ning liigun siis identiteedi kui mõiste tutvustamise juurde. Toetun peamiselt Stuart Halli ja Lawrence Grossbergi artiklitele. Halli mõtteid edastades kirjutan identiteedist kultuuriuuringutes üldiselt ning Grossbergi artiklile tuginedes käsitlen identiteedi ruumilisi aspekte. Seejärel liigun edasi imagoloogiliste vaatepunktidega ning kirjutan imagost, paralleelkuvanditest ning autori ja tõlkija rollist kuvandi esitamisel ja edastamisel. II peatükis räägin uuritava romaani autorist kui minapildi loojast veidi lähemalt ning asun siis uurima romaanis ja tõlkes esitatud kuvandi erinevaid aspekte, olles need jaotanud seitsmesse eraldi gruppi. Sellele järgneb peatükk tõlkestrateegiatest, sest keelekasutus on äärmiselt oluline kuvandite loomisel ning karakterite väljatoomisel ning seega on kas kodustav või võõrapärastav strateegia kuvandi taasesitamisel oluline. Töö lõpetab kokkuvõttev peatükk.

Sissejuhatuseks I peatükile kirjutan veidi identiteedi ja kuvandi hiljutisest kasvavast tähtsusest. Identiteet on globaliseeruv maailmas üles kerkinud justkui vastukaaluks globaliseerumisele, rahvastel ja indiviididel on tarvis end niinimetatud monokultuuris eristada, defineerida. Väikestel rahvastel on aga end seda enam vaja säilitada. Nüüdne ülemaailmne visuaalne, lingvistiline, tehniline ja kommertslik suhtlus sunnib rahvusriike sulanduma regionaalsetesse ja rahvusvahelistesse poliitilistesse ühendustesse. Samal ajal tunneb siiski aina enam inimesi, kes jagatud etnilistesse, sotsiaalsetesse ja usugruppidesse, et nad peavad võitlema oma identiteedi ja õiguse eest olla naabritest erinev (Beller 2007:

14). Kultuurilised representatsioonid, kultuurilise identiteedi kuvandid ja kultuurilised stereotüübid on viimaste aastate jooksul tekitanud humanitaar- ja sotsiaalvaldkondades väga suurt huvi, ilma et sealjuures oleks arvestatud võrdlevas kirjandusteaduses juba tehtuga (Manfred & Leerssen 2007: xv).

I peatükk

1.1 Ülevaade varemtehtust ja -uuritust

Varem on imagoloogia ja tõlketeaduse ristamise teemadel tehtud töid äärmiselt vähe, kuid neid siiski leidub. Otsustasin imagoloogiale lisada ka veel kultuuriuuringute valdkonnast identiteedi mõiste, mis aitab sügavamalt mõista imagoloogia põhitõdesid ning tuua rahvusliku identiteedi esile kui tegelikult eksisteeriva konstruktsiooni, mitte pelgalt ettekujutluse vilja. Kui jutuks võtta tõlkimine ja identiteet, siis on selles valdkonnas peamiselt uuritud tõlkija enda identiteedi avaldumist või koguni kujunemist, määratlemist tõlkeprotsessis või juba tõlkes endas. Seoses imagoloogiaga on uuritud omakirjanduse tõlkimist võõrkeelde ja seeläbi minapildi muutmist, kindlustamist või koguni reklaamimist. Teise võimalusena edastatakse omakirjanduses oma kuvand võõrast kultuurist ja selle stereotüüpidest. Ma pean oluliseks mainida omakirjanduse tõlkimist võõrkeelde siin sel põhjusel, et see ei ole minu töö puhul küll huvisfääris, kuid aitab mul tõmmata piire ja määratleda oma tööd. Käesoleva töö puhul on keskne hoopis võõrkirjanduse tõlkimine ja selles protsessis tekkinud muutused, kuvandi levimine ja stereotüüpide loomine või kinnitamine, nende muutumine, geograafilise imago loomine läbi kirjeldatud looduse/ruumi, minapildi kindlustamine sarnasuse kaudu võõrkultuuri ja -kuvandiga.

Imagoloogia vallas on Eestis senini vähe toimunud. Sel teemal on näiteks Itaalia reisikirjanduse doktoritöö Anneli Kõvamehelt („Itaalia Eesti reisikirjades: Karl Ristikivi „Itaalia capriccio” ja Aimée Beekmani „Plastmassist südamega madonna””, 2008), kes kirjeldas itaallaste esitamist eesti reisikirjanduses. Ta on oma töös selgelt välja kirjutanud, mis on selle uurimisvaldkonna hetkeseis. See oli küll 2008. aastal, kuid tänaseni on seal vähe muutunud. 2004. aastal ilmus Tartu Ülikooli Kirjastuse poolt ingaslikkust käsitlev artiklitekogum „Defining Englishness”, milles leidub mitmeid artikleid seoses inglase kuvandiga. Kõvamees (2008: 10) kirjutab, et Eestis on tegelenud imagoloogiaga valdavalt tema ise ning haakumisi võib leida ka Liina Lukaselt (näiteks „Eesti rahvusimago muutumine baltisaksa kirjanduses” (2000)). Oma töös mainib Kõvamees ka paari lausega Juri Lotmani, kellelt leiab imagoloogia teoreetikutega haakuvaid mõttearendusi – näiteks kui Lotman arutleb, kuidas kultuuri üks olulisemaid tunnuseid on jagada ruum omaks ja võõraks sfääriks (Lotman 2006: 266). Seega võib öelda, et imagoloogia, eriti veel selle ja

tõlke ristumine, on veel üsna uus ja uurimata teema, eelkõige Eestis, ning sellel alal on palju uurida.

1.2 Identiteet

Eelkõige määratlen ma, mida mõtlen identiteedi ja kultuurilise identiteedi all ning selleks kasutan ma esmase allikana Stuart Halli ja Paul du Gay toimetatud kogumikku „Questions of cultural identity”, mis püüab anda identiteedi mõtestamisel ja uurimisel kätte mõningad uued suunad, et vahetada välja mõtteviisid, mis enam ehk ei ole nii produktiivsed.

1.2.1 Identiteet kultuuriuuringutes üldiselt

Stuart Hall kirjutab sissejuhatuseks oma artiklis, et identifikatsioon kujuneb äratundmisel. Meil on mingisugune tajutav samasus taustas, pärimuses ja loomujoontes mingi teise inimese, grupi või isegi ideaaliga ning samasuse vundament rajatakse põhinedes solidaarsusele või teadlikule liidule samastatavaga. Identifikatsioon ega identiteet ise ei ole kunagi stabiilne, vaid alati protsessis, liikumises ja muutumises. Identiteet ei avaldu end millelegi allutamisel, vaid artikulatsiooniprotsessis, seeläbi lülitumisel diskursuste voolu, sarnaste omaduste kattumisel, enda liigmääratlemisel ehk omistades endale rohkem sarnasusi ühtedega ja erinevusi teistega, kui seda nõuab minimaalne arusaam, et ollakse omaette indiviid. See põhineb loogikal, et minusarnaseid on enam kui üks. Identiteet ei ole mõistetav selle kaudu, et seda võiks võita või kaotada, säilitada või hüljata. Oma keeruka iseloomu ja raskestidefineeritavuse tõttu on identiteeti väga keeruline määratleda ja mõista, kuid võib öelda, et identiteet on artikulatsiooniprotsess, sest see toimib läbi mõiste võõras (*foreign*) või Teine (*Other*), millele vastandutakse või millega samastutakse. Ka imagoloogia esitab samasuguse vaate identiteedile ning rõhutab artikulatsiooni ning vastandumist. Identiteediloomine on diskursiivne protsess, mis loob ja tõmbab sümbolseid piire oma ja endast erineva vahele. Identiteet vajab enda määratlemiseks midagi, mis jääb piiride taha, konstruktiivset võõrast/Teist. Kuigi selline identiteedi kui mõiste määratlemine viitab päritolule ühtsest ajaloolisest minevikust, millele identiteedi mõiste küll jätkuvalt ka toetub, tulenevad identiteedid pigem sellest, kuidas seda minevikku ja selle ressursse kasutatakse, kuidas keel, kultuur, riigikord jpm osalevad millekski saamise, mitte millekski olemise protsessis. Küsimus ei ole selles, kes me oleme või kust me tulime, pigem selles, kelleks me saada võime, kuidas meid on esitatud ja kirjeldatud ning kuidas

see mõjutab seda, kuidas me endid kujutame. Oluline on see, kuidas me ennast narratiivi asetame ja endast jutustame, kes me oleme ja kes ei ole. Identiteete luuakse seega vaid representatsiooni kaudu, mitte selle väliselt. Siin on oluline kokkulangevus imagoloogiaga, mis uurib neidsamu representatsioone ja kuvandeid. Identiteedid käituvad samastumise punktidenä vaid sellepärast, et neil on võime midagi välja jätta, võõraks nimetada. Tänu liigmääratlemisele on igal identiteedil oma niinimetatud jääkväärtus, mis lubab meil erinevatel ajahetkedel samastuda erinevate identiteetidega. Samamoodi nagu võivad muutuda identiteedid, teevad seda ka rahvuste kuvandid ning stereotüübid, kohati on kasutusel kogunisti kaks või enam erinevat kuvandit. Erinevalt muutuvast identiteedist ei kao aga käibelt kõrvale jäänud kuvandid kuhugi ning võivad sobival ajahetkel uuesti käibele tulla (Hall 2003: 2–5). Näiteks võib eestlastel olla inglasedest mitmeid vastuolulisi kuvandeid – kuvand inglise džentelmenidest ning samas ka kuvand inglasedest kui jalgpallihuligaanidest.

Olenemata sellest, kui erinev on inimese mõttemaailm või käitumine, võib väärtushinnanguid ja tegevusi alati võtta kui suunda, tendentsi millegi poole. Neid väärtuseid, mida inimene jagab, võib võtta kui sarnasuste või erinevuste puutepunkte (Strathern 2003: 40).

1.2.2 Grossberg ja identiteedi ruumilised aspektid

Kõige enam kasutan ma identiteedist rääkides aga Grossbergi ideid. Grossberg esitab multikultuursele ühiskonnale normatiivseid eetilisi küsimusi: kuivõrd saab ühiskond eksisteerida ilma ühise (kuigi pidevas muutumises oleva) kultuurita? Mis on need tingimused, millele vastates kuulutakse ühtsesse kollektiivi, säilitades samas individuaalsuse? Tema eesmärk on pakkuda välja niinimetatud modernsest identiteedile lähenemisest erinev vaatekoht. Ta ei alahinda postkoloniaalsete ja rahvusteoreetiliste lähenemiste tähtsust ja möönab, et neid võib edukalt tänapäeval kasutada, kuid esitab oma postmodernse teooria, mis ehk oleks sobivam tänapäevases globaliseeruvast maailmas, kus poliitika mängib aina suuremat rolli ja asetab identiteedi laiemasse, tänapäevaste jõusuhete moodustumise konteksti. Kui identiteeti on enne mõistetud läbi erinevuse (*difference*), individuaalsuse ja temporaalsuse, siis tema pakub välja hoopiski nüüdisaegsema lähenemise läbi teisesuse (*otherness*), produktiivsuse ja ruumilisuse (Grossberg 2003: 87–9).

Teisesuse õigustuseks erinevuse ees toob ta põhjenduse, et tänapäeval ei loo me oma identiteeti vaid selle põhjal, mis on meile võõras, vaid selle põhjal, mis on meie jaoks. Teine – kogu oma negatiivsete ja positiivsete joontega, nendega, millega me võime nii samastuda kui millest eristuda. Tänapäeva poliitika ei saaks eksisteerida vaid võõra-ideel, me ei saaks rääkida suhetest, liitudest või koostööst ei riikide ega ka indiviidide vahel. Individaalsuse asemel toob ta esile produktiivsuse. Selle all mõtleb Grossberg, et me asume mingis teatud fenomenoloogilises sfääris, meile on kättesaadavad teatavad kogemused ja teadmised endast ning oma maailmast, me vaatleme kõike ja kõiki subjektiivselt, ning kuna elu on ebaõiglane, on meil nii indiviidide kui rahvustena võimalik asetuda või jõuda vaid teatud positsioonidele, siinhulgas siis ka erinevatele jõupositsioonidele, millest mõni on enam väärtustatud kui teised. Inimese individuaalne ja kollektiivne agentsus suunab ta erinevatesse tegevusvaldkondadesse ja jõupositsioonidele. Siin on kokkulangevus muidugi imagoloogiaga, mis väidab, et rahvuslikku imagot saavad kirjeldada ja kujundada vaid need, kes on võimupositsioonil, niinimetatud eliit. Liikudes edasi Grossbergi mõtetega, tuleb ta meelde, et senini on identiteeti mõistetud kui ajaloolist konstruktsiooni. Ka subjektiivsus, identiteet ja agentsus on mõtestatud läbi temporaalsuse. Kuid ta väidab, et hetkel tuleb rääkida juba postmodernsusest ja sellele vastavast mõtestamisviisist. Grossberg esitab oma teooria nii, et subjektiivsus on vaatepunkti ruumiline asukoht – inimesed tajuvad maailma teatud vaatepunktist, kohalt, ja seda mõistab ta pigem ruumilise asupaigana kui ajalise paiknemisena. Eric Michaels (1994) selgitab oma ruumilist ettekujutust identiteedist ja mõistab identiteeti kuulumisena kuskile ruumi – sünnikohta, elukohta, geograafilisse ruumi – ja see kõik määrab inimese ning rahvuse ligipääsu teabele, kogemustele ja kujundab läbi kultuuriruumi maailmavaadet. Seega vaatlevad näiteks eestlased maailma oma rahvusriigi piiridest, omapärasest geograafilisest asendist, läbi neile kättesaadava teabe ja neid kujundava kultuuri prisma, omades mingit kultuuriruumi kaudu omandatud ettekujutust teistest rahvustest. Grossberg käsitleb ülalnimetatud ruumilisi aspekte kui ristuvaid vektoreid, mille ristumispunktid on identifitseerimise punktid. Ka agentsus – nagu identiteetki – ei sõltu vaid kohast või ruumilisest asendist, vaid pigem kohtade ja ruumide suhetest ja inimeste jaotumisest nendesse. Ruum ei ole jaotatud etteantult või mingite reeglite kohaselt, vaid see tuleneb soovist ruumi organiseerida. Indiviidi ja kollektiivi käekäik on vastav nendele avatud võimalustele ja valitud teedele selles ruumis (Grossberg 2003: 98–101).

Eestis on identiteedi teemadel kirjutanud Kaie Kotov, kes võtab oma artiklis „Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus” lühidalt kokku kõik identiteediga seostuva. Kultuurilist identiteeti uurides tuleks vahet teha individuaalsel vs kollektiivsel ja deklareeritud vs tegelikul identiteedil ning pidada meeles, et tegu on mudeliloomega. Käesoleva töö puhul on esmatähtis kollektiivne deklareeritud identiteet. Enesekirjelduses väljendatud kollektiivne identiteet justkui korraldab ja liigendab kultuuritegellikust. Identiteediloomel on semiootiline protsess, mille käigus aktiveeritakse individuaalses ja kultuurilises mälus sisalduvad samastumisvõimalused ja ühendatakse need arusaamaks iseendast ja ümbritsevast. Identiteet kujuneb dialoogis ja ei ole kunagi ühemõõtmeline, pigem samastumisvõimaluste võrgustik. Mida avatum ja komplekssem kultuurisüsteem, seda keerukam on võrgustik. Anthony D. Smith (1993: 74) toob identiteedi komponendina välja ajaloolise kodumaa (territoorium), keele, (etnilise) päritolu, sotsiaalse süsteemi, ühised väärtused ja traditsioonid, ning õiguslik-poliitilise solidaarsuse (Kotov 2005: 187). Rahvuslikku identiteeti saab seega mõtestada ühtlustava jõuna, mis siiski ei hävita rahvuse sisemist mitmekesisust. Kollektiivne deklareeritud identiteet on seotud järjepidevusega ja kujutlusega homogeensest rahvuslikkusest ning annab aimu vajadusest kultuuriprotsesse liigendada, määratleda uusi alguseid ja luua piiritlus oma-võõra vahel, kehtestada normid, millele vastates kuulutakse kultuuri. Seega on identiteet normatiivne, määratledes samal ajal ka oma asendi teiste kultuuride ja rahvuste suhtes. Sellest lähtuvalt tekib vajadus uuestisõnastatud teistlaadi identiteedi järele siis, kui kultuuri asend kultuurisuhete võrgustikus muutub, ning seda omakorda kultuurisiseste või kultuuriväliste tegurite mõjul (samas: 184–8).

1.3 Imagoloogia

Ülaltoodult on esitatud juba mõningad identiteedi ja erinevuse kui kultuuriuuringu valdkonda kuuluvate mõistete ja ideede ristumist ning kattumist imagoloogiaga ning jätkuvalt annangi ülevaate imagoloogilistest seisukohtadest. Imagoloogiast rääkides toetun enamasti Hollandi Amsterdamis asuva koolkonnale kui ühele suuremale imagoloogiaga tegelevale koolkonnale ning selle juhtfiguurile Joep Leerssenile.

1.3.1 Leerssen ja imagoloogilised põhitõed

Eeldatavasti vaatavad inimesed maailma läbi mingite filtrite ja me ei näe maailma puhtana ja eelarvamusteta ega sellisena, nagu ta on, vaid loome endale kujutluspilte ja mingisuguse organiseerituse nii sellest keskkonnast, kus me viibime või oleme kunagi mingi ajahetkel viibinud, kui ka sellest, mida me pole kunagi oma silmaga näinud.

Iga kultuur määratleb end mõnele kultuuridele vastandudes ning teistega sarnaseid jooni leides ning neid erinevusi või sarnasusi artikuleerides. Enamasti on need siiski erinevused, millele rõhutakse, kuid tänapäeval on oluline märgata ka sarnasusi ja koostöövaldkondi, seega ei saa alati rääkida võõrast (*foreign*), pigem Teisest (*Other*). Kultuuri artikulatsioone leidub igas ühiskonnas ja igal perioodil. Ka grupisiselt on struktuurid paika pandud ning juhtivatel positsioonidel asuvad isikud peavad vastama seatud tingimustele (sugu, vanus, päritolu) ning vastavalt sellele joonistuvad välja nii autoriteet, eliit kui ka vastandina alamal positsioonil asetsevad grupisisesed Teised (võõrad, lapsed, naised, maaharijad, tahumatud). Kindlasti ei tähenda Oma kultuurilise identiteedi artikulatsioon tingimata Teise mahategemist või vaenulikku usaldamatust, kuid ohtlikus maailmas, mida valitsevad kontrollimatud sündmused, suhtutakse võõrasse siiski ettevaatusega. Teise allutamine või salgamine on Euroopa intellektuaalse ja poliitilise ajaloo üks püsivamaid tunnusjooni. Imagoloogia kui võrdleva kirjandusteaduse haru kerkis esile arusaamast, et rahvustevahelises kirjandusvoos on liikvel kultuurilised üksused. Need üksused ei olnud etteantud ja selgelt eristuvad kollektiivsed identiteedid ise, vaid vastandumisest, hinnangutest ja artikulatsioonist tulenenud kultuurilise identiteedi kirjanduslikud konstruktsioonid. Teisesus (*otherness*) on olenemata sotsiaalsetest tagamõtetest kategooriline tõsiasi ning seega ka eetiliselt neutraalne, sest see on osa inimloomusest. Teisesust ei saa ära kaotada, sest läbi selle jagame me maailma sfäärideks, millega me kas samastume või millest eristume (Corbey & Leerssen 1991: vi–xviii). Sellist ruumi oma ja võõra sfääriks jagamist on jutuks võtnud Eestis semiootik Juri Lotman, kellel on seega imagoloogiaga kokkulangevaid mõttearendusi (Lotman 2006: 266; Kõvamees 2008: 12).

Ernest van Alphen on kirjutanud, et identiteeti võib näha ka millegi sellisena, mis kutsub esile identiteedi omanikule omaseid käitumisviise, tegusid ja loodavaid esemeid. Seega võib neid kolme näha läbi algataja identiteedi – tegija identiteet peegeldub tema tegudest.

Kuna identiteedi loomus on muutlik, ei saa samas aga viidata mingitele kindlatele koostisosadele, millest identiteet võiks koosneda. Hetkel vaatlen ma identiteeti pigem kui tähenduste kogumit mingi teatud kultuuri taustal. Alphen rõhutab, et identiteeti ei saa ilma teisesuse või võõrapärasuseta uurida, sest üks konstitueerib ja modelleerib teist, seega peaks rahvus oma kultuuritausta vastandama mingi muu rahvuse kultuuritaustaga ja selles protsessis end defineerima (Alphen 1999: 4, 15). Jean Kommers arendab käesolevat ideed edasi ning on omakorda kirjutanud, et kuna inimesed kipuvad reaalsuse keerukust lihtsustama, siis tehakse seda ka Teisega. Seega on kuvandid või stereotüübid loomulikuks kultuuride ja indiviidide kohtumise ning sotsiaalse ja teoreetilise narratiivi tulemuseks (Kommers 1999: 111).

Leerssen on imagoloogiat defineerinud kui uurimisvaldkonda, mis tegeleb rahvuslike ja etniliste stereotüüpide ning nende kirjandusliku kujutamisega kultuuridevahelisel vastandumisel. Imagoloogia ei ole sotsioloogia alla kuuluv distsipliin ning püüab mõista pigem diskursiivsust kui ühiskonda. Uurimismaterjal, millest imagoloogid lähtuvad, on enamasti ilukirjandus. Uuritakse, kuidas kirjanduses on representeeritud teisi kultuure ja rahvuseid. Selliseid representatsioone uurides jõuab lähemale arusaamale, kuidas kultuurid end ning üksteist mõtestavad ning mis on nende kultuuriline hoiak. Imagoloogid tunnevad suurt huvi minapildi (-kuvandi, autoimago) ja võõrapildi (-kuvandi, heteroimago) vahelise dünaamika vastu. Seega saab näiteks tõlkekirjandust uurides selgema pildi, millise kultuuriga tuntakse end lähedasena või millist kultuuri näiteks idealiseeritakse, eeskujuks võetakse. Vastavalt tõlkimisel kasutatud tehnikatele ja lähenemistele võib üldistada, milline on suhtumine erinevatesse kultuuri aspektidesse. Kirjanduses esinevad kirjeldused on tavapäraselt üldtuntud ja levinud pildid, mitte empiirilisel teel saadud faktid. Selliste kuvandite subjektiivsust ei tohiks kunagi unustada või õigustada, pigem analüüsides lihtsalt arvesse võtta. Imagoloogia ei ole endale ülesandeks võtnud kuvandite tõepärasuse määramist, vaid jätab selle kõrvale ning keskendub nende esitamise ja kujutamise uurimisele. Ei uurita mitte rahvuslikku identiteeti, vaid püütakse luua kriitiline teooria ja rahvusvaheline kultuurilis-ajalooline uurimisvaldkond, mis tegeleb rahvuslike kuvandite, stereotüüpide, eelarvamuste jne kujutamise uurimisega, ja tuntakse huvi, kuidas need kuvandid üksteist mõjutavad (Leerssen 1991: 126–7; Beller & Leerssen 2007: i–xvi).

1.3.2 Imago ja paralleelkuvandid

Kuna ma mainisin eelmises lõigus imagot, siis selgitan ka põgusalt selle mõiste kasutust. Manfred Beller (2007) on kirjutanud, et imago on mentaalne siluett mingist Teisest, keda määratletakse vastavalt tolle grupikuuluvusele. Teisele omistatakse need iseloomujooned, mida arvatakse olevat tema perekonnal, grupil, rahvusel vms. Sellised imagod või teise sõnaga *pildid* või *kuvandid* valitsevad meie käitumise ja suhtumise üle. Meie kultuurilised erinevused nagu keel, vaimulaad, argiharjumused ja usk vallandavad positiivseid või negatiivseid hinnanguid ja kujutlusi. Erinevatest kollektiividest inimesed vaatlevad maailma oma vaatepunktist, nagu seda mainisin ka identiteedist rääkides, ning moodustavad vastavalt vaadeldule omad järeldused. Need järeldused johtuvad meile kättesaadavast teabest, kultuurielust, kirjandusest ja juba olemasolevatest valitsevatest kujutluspiltidest. Seega võib öelda, et meie suhtumine on kultuuriliselt määratletud (Beller 2007: 4–9).

Leerssen, rääkides imagoloogia ajaloost ja meetoditest, rõhutab, et rahvuslikke kuvandeid ja stereotüüpe formuleeritakse, jäädvustatakse ja levitatakse ennekõike kirjanduses. See omakorda kinnitab veelgi enam eeldust, et käibelolevad kuvandid on üldtuntud ja pigem kuuldused kui kogemustel põhinevad väited ning nende tõestamisele aega ei pühendata. Mina aga ühendan identiteedi ja imagoloogia ning väidan kasutatud kirjandusele toetudes, et mingi tõepõhi neil ikka on. Kirjanduslikud tekstid on kultuuriruumis olenevalt oma kuulsusele ja kanoonilisusele väga pikalt käibivad ja päevakajalised, misõttu esitatud kuvandid jäävad tükiks ajaks ringlema ning ei kao tegelikult enam, vaid jäetakse mingiks ajaks kuni sobiva hetkeni käibelt kõrvale. Kuid nagu on pidevas protsessis identiteet, võib ka rahvuse kuvand muutuda. Viimane ei pruugi muutuda seepärast, et rahvuse iseloom ise muutuks, vaid seepärast, et suhtumine nendesse muutub. Nii märgatakse ja rõhutatakse läbi aegade erinevaid iseloomujooni ning ei ole ka ebatavaline, et käibel on kaks vastandlikku kuvandit (Leerssen 2007: 2–7, 343). Eestis võiks kanooniliste kirjanduslike tekstide põhjal eestlaste võrdkujuks võtta A. H. Tammsaare „Tõesti ja õigusest” tuttava Vargamäe Andrese, kes on muutunud stereotüüpse eestlase võrdkujuks; viimasel ajal on eestlase võrdkujuks saanud A. Kiviräha loodud Rehepapp. Kui rääkida paralleelkuvanditest, siis võib esile tuua eelpool mainitud inglise härrasmehe ja jalgpallihuligaani, ning kui eestlaste

minapildist mõelda, siis meie paralleelne kuvand võiks olla arenenud infotehnoloogilise rahva oma.

1.4 Autor ja rahvuslik minapilt

Kõvamees (2008: 12) mainib oma doktoritöös Leersseni grupisisesest eliidist ja madalamast ühiskonnakihist kirjutades, et just eliidil oli vastutus luua meie-nemad vastandus. Kui aga rääkida rahvuslikust kuvandist, siis kuvandite tematisseerimine aktiveeris valgustusajastul, mida võibki nimetada rahvuste tärkamise ajastuks. Kirjanduse kaudu püüti taas leida oma minevik ja kuna enese mõtestamine ja identifitseerimine sai alguse enda vastandamisest teiste rahvuste ja naabritega, siis oli ka loogiline tulemus see, et kirjanduse kaudu püüti enda väärtust tõsta ja kujutada teisi rahvaid negatiivselt. Sellest tulenevalt ei ole imestusväärne see, et valgustus- ja romantismiajastu autorite tematisseeritud rahvuslik ajalugu ja identiteet mängivad imagoloogilistes uurimustes suurt rolli (Beller 2007: 6, 13). Üldistada võib ka seda, et rahvuse minapildi kritiseerimine ei ole väga levinud. Kui seda üldse täheldada on, siis enamasti nende autorite puhul, kes on laia maailma rohkem näinud ning vaatavad seega põlastavalt ülalt alla oma rahvuskaaslaste väiklusele (Hoppenbrouwers 2007: 56). Inglaste puhul on läbi ajaloo olnud kolm rahvust, kellega on end erinevatel ajahetkedel võrreldud: hispaanlased, prantslased ja sakslased. Peale II maailmasõda võib aga täheldada, et end vastandatakse kogu Euroopale üldiselt (Spiering 2007: 148).

Ilukirjandus (narratiiv, ulmekirjandus, luule, draama) näib rahvusliku identiteedi loomisel ja levimisel mängivat esmajärgulist rolli, isegi ehk enam kui teised tekstiliigid nagu ajalookirjandus (Göttlich 2007: 354). Kuigi iga autor esitab mina- või võõrapildi oma subjektiivsest lähepunktist, on siiski võimalik tabada sarnaseid jooni nende esitamisel ning kujutatud rahvused on äratuntavad. Seda mainides ei tule üllatusena see, et selliseid kuvandeid ja stereotüüpe on kirjanduses kasutatud ka nimme, eriti näitekirjanduses. Mida lähemale tänapäevale, seda enam on tajuda, et autorid püüavad kujutada oma tegelaskujusid elutruult ja realistlikult ning representatsioonid on seda vähem nimme stereotüüpilised. Nagu selgub ka käesoleva uurimistöö aluseks olevast romaanist, on inglaste kuvandit kasutatud tõsiseltvõetavalt, mitte mõnitavalt või pelgalt stereotüpiseeriva elemendina, pigem on püütud kujutada tegelasi reaalselt, elutruult ja usutavalt. Autor võib kasutada kuvandit näiteks selleks, et tulla vastu lugejate ootustele, või hoopiski astub

kuvandile vastu, üllatab või mängib kuvandiga, ehk ka ironiseerib klassikalisi stereotüüpe ja nende naeruväärsust. Autorid kasutavad oma rahvuse kujutamiseks teatud indiviide või grupe ja neid kirjeldades ja kirjanduses kujutades kantakse nende omadused üle tervele rahvusele või grupele. Seega ei ole autori keelekasutus ainult kirjeldusvahend, vaid miski, mis kutsub identiteedid ellu. Autor on see, kes ilukirjanduses artikuleerib identiteedi (Rigney 2007: 415–6). Autori rollist minapildi loomisel teen ma juttu veel ka II peatükis.

Kindlasti tuleks ära mainida, nagu Kõvameeski seda teeb (2008: 15), et imagoloogilisel uurimisel peab teadvustama ka uurijat ja uurimisaega. Tuleb meeles pidada, et uuritakse konstruktsioone. Autor kui teksti kirjutaja on juba loonud konstruktsiooni ja uurija loob konstruktsioonist omakorda konstruktsiooni. Teksti mõtestamine, nagu ka selle loomine, toimub alati mingis kontekstis, ajaloolises, sotsiaalses ja/või ideoloogilises, ja see mõjutab interpretatsiooni. Uurija ei seisa väljaspool ajalugu ja seega ei saagi olla puhtobjektiivset positsiooni.

1.5 Tõlkija roll

Nagu seda rõhutab Michael Cronin, on identiteet nüüdisaja üks olulisemaid poliitilisi ja kultuurilisi probleematikaid. Cronin võtab oma raamatus „Translation and identity” vaatluse alla just selle, kuidas tõlkijad ja tõlgid on mänginud otsustavat rolli identiteedi, keele ja kultuuri säilimise teemadel minevikus ja olevikus. Ta avab oma mõtted sellest, kuidas tõlkimine võib olla nii kultuurilist eripära rõhutav kui ka rahvusvahelist dialoogi edendav tegevus/amet.

Cronin on öelnud, et keelte kokkupuude ja keele muutus ei ole süütud protsessid, sest keel ise on see, mis eristab inimesi, rahvuseid. Tõlkimist võib mõtestada sildade loomise või ukse avamisena kultuuride või identiteetide vahel. Tänapäevases kosmopoliitses maailmas võib tõlkimist mõtestada kui teatavat sorti olemist või käitumist maailmaruumis. Tõlkijad on kultuurilised kosmopoliidid (Cronin 2006: 1, 5, 10). David Heldi sõnade järgi (2002: 58) on sellistel inimestel võime seista väljaspool üht asukohta (kus ta on sündinud, üles kasvanud, mis on tema kodumaaks) ja vahendada traditsioone. Seega võtab tõlkija ette oma keskkonnast reisi teise keelde, teksti, teise kultuuri, eemale oma kasvatuses ja sünnikohast. Tõlkijatelt oodatakse ka seda, et nad mõistaksid nii seda kultuuri, millesse nad läbi teksti tungivad, kui ka oma enda kultuuri, et funktsioneerida tõlkijana

täisväärtuslikult. Põhjusel, et keele õppimine on kauakestev ja kultuurilist oskust on hea tasemeni raske saavutada, ongi tõlkija amet pika õppimisperioodiga ning võõrkeelse teksti tõlkimine raske. Vale arusaamist ja arusaamatust võib tekkida igal hetkel. Tõlkijad seega tegutsevad kultuuride kohtumispunktis, kuid ma väidaksin, et nad on siiski tõlkimisprotsessis mõjutatud oma kultuurilisest taustast. Tõlkimine on seda olulisem väikestele rahvustele, kes püüavad oma identiteeti globaliseerivas maailmas talletada ja muretsesd oma kultuurilise identiteedi säilimise pärast enam kui suured rahvused. Tõlked mõjutavad sihtkultuuri mitmel moel: rikastavad keelt, levitavad ja kinnitavad auto- ja heteroimagot. Tõlkimine ja tõlked on nii erinevust kultiveerivad kui ka oma loomuse kaudu dialoogi arendavad. Muidugi mõjutab näiteks ingliskeelne tõlkekirjandus oma loodud kuvanditega mingil moel ka eesti kultuuri, aidates viimasel end defineerida ja eristada (Cronin 2006: 11–3, 36, 40, 134).

1.5.1 Tõlketeadus ja imagoloogia

Tõlkimise ja imagoloogia ristumisest on palju juttu teinud Nedret Kuran-Burcoglu (1998). Ta alustab oma artiklit „At the crossroads of translation and imagology” tähelepanekuga, et inimesed tõepoolest kujundavad imagoid, pilte. Kui tõlkija mõistab autori konstrueeritud kuvandeid õigesti ehk nii, nagu autor selle on kavandanud, tekib siiski mitmeid võimalusi, kuidas erinevad faktorid võivad kuvandit ühest kultuurist teise üle toomisel muuta. Need on ajalised ja ruumilised, sotsiaal-kultuurilised ja poliitilised faktorid nagu näiteks hinnangud, eelarvamused, konventsioonid, harjumused, traditsioonid või ühiskonnas valitsevad võimusuhted. Kuran-Burcoglu rõhutab, et tõlketeaduses ei tohiks imagote ja rahvaste kuvandite tähtsust alahinnata, sest see mängib tihti tõlkeprotsessis nii tõlget ennast kui ka lähte- ja sihtkultuuri minapilti kujundavat rolli. Seega võivad tõlked olla juba olemasolevaid kuvandeid muutvad või alles kerkivaid kuvandeid algatavad või vormivad. Kuran-Burcoglu arutleb kuvandite rolli üle tõlkefenomenis ja mainib kolme hetke, mil need võivad oluliseks muutuda: enne tõlkima asumist, tõlkimise ajal ja sihtteksti lugemisel. Enne tõlkima asumist võib tõlkija kuvand teisest kultuurist teda mõjutada otsusel mingit tõlketellimust vastu võtta või kirjatükki tõlkimiseks valida. Tõlkeprotsessis tuleb teha mitmeid otsuseid, kuidas kirjutatu edasi anda. Tuleb teha sõnavalikud, midagi kõrvale jätta või lisada. Kuran-Burcoglu tugineb selle etapi kirjeldamisel Johan Soeneni artiklile „Imagology and translation” (1997), milles pööratakse tähelepanu teatud stilistilistele muutustele ja pehmendavatele/nõrgendavatele muutustele sisus, mis muudavad tõlke

teadlikult või alateadlikult rohkem vastavaks tõlkijapoolsele kuvandile. Tõlke lugemisel võib kuvand määrata seda, millist teksti lugeja otsustab lugeda ning kuidas tema omakorda kuvandit tajub. Tõlkijal tuleks aga meeles pidada, et mingi teise kultuuriga enne mitte kokku puutunud inimesele võib tõlketekst olla just see, mis kujundab kuvandi Teisest või siis teadlikuma lugeja puhul kinnitab või muudab seda. Igal juhul aitab tõlge ja tõlget ümbritsev aeg ja ruum kaasa kuvandi levikule (Kuran-Burcoglu 1998: 144–9).

1.5.2 Tõlkimine kui kultuuride tõlkimine

Käsitlen tõlkijat mitte lingvistilist koodivahetust teostava mehhanismina, vaid inimesena, kellel on selles kodeerimisprotsessis mängida oma roll ja kelle ettekujutus Teisest võib mõjutada siht- ehk tõlgitud teksti, ta on inimene, kes tõlgib kultuure. Ilukirjanduslik tõlge toimib mitte ainult kui ilukirjanduslik tekst, vaid kui tekst, mille tõlgendamisel on oma roll seoses originaaliga ja lähtekultuuriga. Kuid samas on selge asjaolu, et lugejale on tõlke sisemine terviklikkus olulisem kui siht- ja lähteteksti intertekstuaalne vastavus. Selle kahekshargnevuse kirjeldamiseks on Christiane Nordil kasutusel instrumentaalse ja dokumenteeriva tõlke mõiste. Üldiselt esitatakse ilukirjandustõlkele dokumenteerimise nõue, see on norm (Nord 1997: 47–52, 103). Dokumenteeriv tõlge on see, mis jätab teksti eksootiliseks ja võõrapäraseks, mitte ei kodusta seda. See dihhotoomia (kas kodustamine või võõrapärestamine) ei tööta ideaalselt ühegi tõlkija ega tõlke puhul kui just seda nimme eesmärgiks ei võeta. Ikka manööverdatakse kahe vahel ning seda on näha ka minu diplomitöös uurituga, kuid sellest veidi hiljem.

1.6 Kokkuvõte

Me kõik mõistame maailma oma seisukohast olenevalt ning üldistame seda, et muuta see mõistuspärasemaks, mitte nii kirevaks ja keeruliseks. Maailma mõistmine algab meist endist, tuleneb meie identiteedist ja kultuurilisest kuuluvusest. Identiteet on seega midagi, mis on meile kõigile omane nii individuaalselt kui ka kollektiivselt. See kutsutakse ellu artikulatsiooniga, lülitumisega diskursuste voolu, enese positsioneerimisega, olgu see siis suuline, mõtteline või kirjanduslik. Uurimisalune identiteet on kollektiivne ehk rahvuslik identiteet, mis on artikuleeritud kirjanduse kaudu. Imagoloogia uurib rahvuslike identiteetide ja karakterite representatsiooni kirjanduses. Identiteetidel on oluline osa vahekorras Oma ja võõra/Teisega, sest läbi teise määratletakse iseendid. Oluline ei ole see,

kes või mis me oleme, vaid see, kes või mis me ei ole (Kõvamees 2008: 9). Erinevatel ajahetkedel võime me samastuda erinevate identiteetidega ning sama on ka kuvanditega – neid võib erinevatel ajahetkedel olla erinevaid, ka arvuliselt mitmeid. Kuvandite looja kirjanduses on mõistagi autor ning autoril on kuvandite levimisel ja modelleerimisel oma roll. Samas ei tohiks vähendada ka tõlkija rolli kuvandite edastamisel, sest tõlketeksti autor on tema. Tõlkija ei tee midagi valesti, kui tõlkimisprotsessis kuvand veidi muutub – see on loomulik ja vältimatu osa kultuuridevahelisel tõlkimisel. Kuid oluline on seda asjaolu tõlkijate puhul teadvustada, sest neil lasub siiski vastutus lugeja ees, ning uurida, mis on muutunud ning mis tendentsid võiksid uurimistulemustest selguda. Olenevalt tõlke iseloomust võib laias laastus üldistades öelda, milline on mingi rahvuse suhtumine teistesse kultuuridesse.

Olles rääkinud nii kultuurilisest identiteedist ja imagoloogiast, võõrast ja Teisest ning vastandumisest, liigun edasi nüüd Fowlesi ja tema romaani „Daniel Martini” ning selle tõlke juurde.

II peatükk

2.1 Autor kui inglaste minapildi looja

John Fowlesi „Daniel Martin” (1977, eesti keeles 2004, tõlkinud Victoria Traat) on mahukas ja mõnevõrra autobiograafiline romaan, mille tegevus vältab ligi pool sajandit ja räägib samanimelise inglise stsenaaristi elust ja suhetest. Kui võrrelda romaani Fowlesi elulooga, siis leiab autobiograafilisi jooni ja arvukaid viiteid raamatust nii mõnelgi juhul. Mõni näide nendest oleks, kuidas peategelane Daniel suhtus sõjaväteenistusse ja kuidas ta, erinevalt mõnest vanemast tuttavast, ei osalenud lahingutegevuses. Fowles astus 1945. aastal kohustuslikus korras sõjaväkke, kuid II maailmasõda lõppes enne, kui tal oli võimalik väljaõpe lõpule viia, ning seega ei osalenud ta lahingutegevuses. Romaani peategelane Daniel õppis samuti Oxfordis prantsuse keelt ja kirjandust, ning hiljem sai temast stsenaarist, mis on üpriski lähedal autori enda ametile – kirjanikutööle. Fowles veetis neli aastat Oxfordis, kus avastas enda jaoks prantsuse eksistentsialistid ja eksistentsialistliku kirjanduse. Eriti sümpatiseerisid talle Albert Camus ja Jean-Paul Sartre, kelle ideed sobisid tema vaadetega konformismist ja üksikisiku tahtest. Ka romaanis kohtab tegelaste dialoogides tihti filosoofiliste tekstide autoreid. Fowles sai prantsuse kirjanduse ja kultuuri teaduskraadi 1950. aastal ja hakkas mõtteid mõlgutama kirjanduslikust karjäärist, millele ta pani alguse viimaks 1963. aastal ilmunud „Liblikapüüdjaga”.

Fowlesi enda sõnul oli 1930. aastate inglise eeslinnade kultuur rõhuvalt konformistlik, sotsiaalsete standarditega kohanev ja tema pereelu oli ülimalt tava- ja kombekohane, isegi niivõrd, et „on püüdnud sellest seitsaati pääseda”. Fowles käis 14.–18. eluaastani Bedfordi internaatkoolis, mille ülesanne oli valmistada noormehi ette ülikooliks. Ka romaanis on rohkelt kirjeldusi ja peatükke konformistlikust lapsepõlvkodust ning kibedast suhtumisest lapsepõlve, ka peategelases on olemas tahe oma viktoriaanlikku lapsepõlve unustada, esineb tagasivaateid internaatkoolis veedetud aastatele, kus iganädalane peksasaamine oli midagi, millele võis kindel olla. Esineb vihjeid ja kirjeldusi keskklassi elust ja inglaslikkusest, kui naeruväärne see mõnikord on, kui sisse juurdunud. Olles ise inglane ning veetnud enamuse oma elust Inglismaal, oskab Fowles äärmise järjekindlusega tuua raamatus välja inglaslikud iseloomujooned ning ei kaldu nendest kõrvale ka dialoogi või

kirjelduste loomisel, mis võib esmapilgul tunduda kuiv ning vähene, kuid mille ridade vahelt on välja lugeda palju enam, kui sõnas on öeldud. Viimasele asjaolule viitab ta raamatu vältel tihti.

Meie ühiskond tema praeguses tegelikus seisukorras pole muud kui surnud reaalsus, mitte kujutletav elus reaalsus, ja sellepärast oleme me välja arendanud keele, mis peab silmas alati enamat, kui välja ütleb, nii emotsionaalses kui kujundlikus mõttes. Ameeriklastega on lugu vastupidine: nemad mõtlevad ja tunnevad palju vähem, kui neil on kombeks öelda. (104–5)

Kuid olles palju lugenud ja reisinud, ei piirdu Fowles vaid pelgalt ühepoolse kirjeldamisega – ta ka võrdleb ja vastandab. Peategelaste inglaslikkus on tihti vastandatud ameeriklaste, prantslaste, kuid vähemal määral ka sakslaste ja araablaste kollektiivsetele iseloomuomadustele. Vastandatusest ilmneb inglaste karakter veelgi selgemalt.

Võib-olla jõuamegi sel moel lähemale inglaslikkuse tuumale: meile pakub suuremat rõõmu olla õnnetu kui selle hingeseisundi ületamiseks midagi konstruktiivset ette võtta. Me kiitleme oma kompromissivaimuga, mis on tegelikult valikust keeldumine; ja see omakorda sisaldab suuresti argust, apaatiat, isekat laiskust, kuid on ühtlasi – mida vanemaks ma saan, seda kindlamini seda arvan – meie omapärase kujutlusvõime funktsioon, meie rahvuslik ja individuaalne metafoorianne, mis omistab hüpoteesidele meie endi, meie mineviku ja tuleviku kohta peaaegu niisama palju reaalsust nagu tõelistele sündmustele ja saatustele. Teised rahvused vaatavad peeglisse ja kas lepivad oma peegelpildiga või võtavad selle parandamiseks ette midagi praktilist. Meie maalime iseendast klaasile ideaalpildi või unistuse ja naudime siis ilmset kokkusobimatust. (103)

Seega võib täie kindluse juures öelda, et Fowles kirjeldab inglaslikkust romaanis põhjalikult, selgitab hoiakuid ja väärtusi, olgu need siis naeruväärsed või pelgalt segavaks asjaoluks teel üldise ja isikliku õnne ja rahulolu poole.

„Daniel Martinis” on imago otsesõnu tematiseeritud, täpsemalt siis autoimago ehk minapilt, mis vastab grupis käibivale ja grupi poolt jagatud karakteroloogilisele kuvandile (Leerssen 2007: 342–3). Fowlesi loodud inglaste minapilt on seda enam tähelepanuväärne, et kirjanduslikus vormis loodud tegelased ja rahvuste kirjeldused jäävad kultuuriruumi ringlema pikalt ning mida kuulsam on autor, seda prestiižsem on ka tekst (Leerssen 2000: 282). Autor on rahvaste pilte uurides tähtis, sest autori enda kultuuriline ja rahvuslik kuulumine mõjutab rahvuse kirjeldust. Sellegipoolest ei peegelda autori loodud pildid alati otsesõnu rahvuse identiteete, vaid nad loovad põhja kirjelduste seas neid leida, neid välja lugeda. Romaanis on ulatuslikult sisekaemuseid, psühholoogilisi analüüse nii peategelase

enda loomusest kui kõrvaltegelastest, monolooge inglaslikkusest ja selle kõrvutamisest muude käitumismallidega, kuid palju on rahvusliku identiteedi kohta välja lugeda ka selles, mida ei ole sõna-sõnaliselt välja kirjutatud ning see on käesoleva diplomitöö puhul oluline. Kõrvutades originaali ja tõlke tekstijuppe mingite iseloomuomaduste kohta, selgineb tuvastatud muutuste korral karakteri rõhutatus või hajutatus.

Siinkohal selgitan veidi enda kasutusele võetud väljendi *hajutatus* ja *hajutama* kasutust. Kasutan seda vastandina rõhutamisele just seepärast, et ei soovi neid karakteriga toimunud muutusi, mis kalduvad kõrvale Paxmani ja Foxi kirjeldatust, nimetada kuvandi kadumiseks, selle nõrgenemiseks või kuvandist loobumiseks. Nende mõistete asemel kasutan hajutamist, pidades silmas tõlkijapoolseid ümberpaigutusi, mis hajutavad Paxmani ja Foxi esitatud inglase minapilti.

Identiteet on välja loetav ka dialoogist ja tegelaste keelekasutusest. Autori esitatud pilt rahvusest on küll subjektiivne, kuid minapildi esitamine on oluline, kasvõi seepärast, et sel on lisafunktsioon säilitamiseks ja kindlustamiseks minapilti aja möödudes (Leerssen 2007: 27–9).

2.2 Inglaslikkuse üldjooned originaalis ja tõlkes

Kui „Daniel Martini” puhul rääkida inglase rahvuslikust identiteedist, siis on tähtsaimad inglaslikkuse jooned romaanis esindatud. Inglased on esitatud endasse sulgunud ja sügavalt individualistliku rahvana, kes tunnevad võõristust nii teiste kaasmaalaste kui välismaalaste suhtes üldiselt. On raske öelda lahti järeltulest, et sügaval sisimas inglased tegelikult ei hooli võõramaalastest (Paxman 1999: 35). Nad on rangelt mõistuspärased ja mõistuspärasuse külge klammerduvad, neil on sügav õiglustunne ja nad on tundlikud oma au haavamise suhtes, seega väldivad ka igasugust piinlikkustunde tekkimist, mis tähendab ka omakorda enesesse sulgumist, tunnete ja mõtete mahavaikimist. Paxmani sõnul oli inglise härrasmehe kõige väärtuslikum omand tema autunne. Nad olid järjekindlad ja usaldusväärased. Inglise härrasmehe sõna oli pea sama hea kui verevanne (samas: 1). Hoolimata sellest, et nad püüavad piinlikkustunnet vältida, on inglased siiski piisavalt edevad, kuid ülepaistunud edevus või enesetähtsustamine on taunitavad. Et enesekindlust või edevust talitseda, võetakse kasutusele võltstagasihoidlikkus või ennastsalgavus, oma annete ja huvide tähtsuse vähendamine ja enese madaldamine. Nad on saarerahvas, oma

konservatiivsuse ja konventsionaalsuse ahelates, kuid sageli ei soovigi nendest ahelatest pääseda, vaid pigem võtavad inglaslikkust kui midagi, mille juurde tagasi pöördutakse nii positiivses kui negatiivses olukorras. Nad on oma usu ja kiriku loomuse tõttu iseloomustatavad usuleiguse poolest. Inglise kiriku juures on väga vähe sellist, mis teeks ettekirjutusi, ning inglased eelistavad, et nende usk oleks samasugune nagu nende riietumisstiil või autod – alatahtsustatud ja mõistuspäraselt töökindel, kui seda vaja peaks olema (samas: 95, 97). Kui inglased mingit patriootilist uhkust tunnevad, on see kindlasti just oma iroonilisuse ja iroonia üle. Nad hindavad oma huumorimeelt kõrgelt, kuid just eriti nende vilumust kasutada irooniat (Fox 2004: 61). Romaanis on rõhutatud inglise keele eripära ja selle rolli rahvusliku identiteedi kujunemisel, kuidas sõnade taha varjutakse ja vaikuste ning pauside taha peitutakse. Nad joovad enamasti teed või viskit ning pööravad tähelepanu ilmale enam kui mõni teine rahvus, see on pidev jututeema. Paxman rõhutab, et inglastele on kodu tähtis. Inglise kodu ei ole mitte vaid tema kindlus, vaid tema isamaa, Fox aga lisab, et see ei ole mitte vaid isamaa aseaines, vaid asendus sotsiaalsetele oskustele (Paxman 1999: 140; Fox 2004: 134). Sellele viitab ka see, et nad ei kutsu just sageli külalisi, vaid pigem viidavad lähedastega aega pubis või restoranis (Paxman 1999: 117). Inglise iseloomustavad veel kokkusurutud lõuapärad, läbi häda kuidagi hakkamasaamine (*muddling through*) ilma pikemaide plaane tegemata. Liigne entusiasm või kirk on taunitav ning valitseb üldine äärmuste vältimine. Nad on pigem tegutsejad kui mõtlejad, pigem kirjanikud kui maalikunstnikud, pigem aednikud kui kokad (samas: 1).

Kate Foxi ja Jeremy Paxmani raamatutele tuginemine on eelnevast lõigust lähtudes hea valik, sest nad on inglasi ja nende käitumist uurinud mitmest aspektist. Jeremy Paxman on Ühendkuningriikides tuntud meediategelane ning kirjanik. Tema raamat „The English: a portrait of a people” annab mõista, millised meeleolud valitsevad Inglismaal, kuidas on rahvuslik karakter aja jooksul muutunud, ja küsib, mis saab edasi nüüd, kui inglise härrasmees on kadumas. Olgugi et Paxman on peamiselt tuntud meediategelasena, on siiski tema raamat kasutatav peamise allikana just sel põhjusel, et ta on hinnatud ajakirjanik ja saatejuht, on intervjuerinud mõjukaid isikuid, sealhulgas poliitikuid, ning on seega pidanud alati olema kursis riigis ja maailmas toimuvaga. Ta on juhtinud viieosalist dokumentaalseriaali Briti impeeriumist. Kõike seda arvestades suudab ta raamatu kirjutamisel kasutatud materjale ning sotsiaalset ja ajaloolist tausta vaadeldes jääda võrdlemisi objektiivseks. Raamatu kirjutamisel on panustanud ka tema hariduslik taust, nimelt on tal inglise keele ja kultuuri magistrikraad. Ta on püüdnud inglastega seotud

küsimustele leida vastuseid reisis, suheldes prominentsete isikutega ning lugedes. Tõepoolest, raamatu allikateks on väga ulatuslik valik kirjandust alates artiklitest, uurimustest ja statistikast lõpetades ilukirjandusega. Samuti ei ole kõrvale jäetud karikatuure, filme, avalikke kõnesid ja palju muud kultuurilist materjali. Tema raamatus on mainitud enamus inglaste kuvandi tüüpilisi kollektiivseid jooni, mis langevad kokku teiste sarnase kirjandusliku materjali autorite esitatuga, ning need iseloomujooned on lahti seletatud ja kultuuriliselt põhjendatud. Samuti on see üks nüüdisaegsemaid ja mahukamaid raamatuid inglaste karakteri kohta. Kui Paxman on oma raamatus öelnud, et paraku on inglise härrasmees kaduv liik ning inglased on kaotanud sihi või selgepiirilise ettekujutuse endast, siis Kate Fox oma raamatus „Watching the English: the hidden rules of English behaviour” nii hõlpsalt alla ei anna ning vaidleb vastu, et inglaste rahvuslik identiteet on vägagi elujõuline ning uurib hetkeolukorda antropoloogiliste meetoditega. Fox mõnab, et igas antropoloogilises käsitluses on siiski mingil määral subjektiivsust. Lisaks sellele on ta välja toonud, et enamus antropolooge, vaid paari erandiga, uurib anormaalset käitumist (mida ühiskond soovib ära hoida), kuid tema on soovinud keskenduda normidele ja niinimetatud heale käitumisele (Fox 2004: 5). Fox on oma raamatu kirjutamisel viidanud Paxmani raamatule üsna sageli, mõnikord nõustudes, teisalt lisades omapoolseid nüansse, seega ei saaks öelda, et Paxmani raamat oleks otsekui vähem väärtuslik. Kuigi nad räägivad mõneti üksteisele vastu, on raamatutes siiski palju sarnast. Samuti kasutan ma oma analüüsis John Fowlesi enda kirjutatud ridu inglaste natuuri ja keelekasutuse kohta.

Alltoodud kategooriad on loodud originaali ning tõlget võrreldes tuvastatud muutuste põhjal, toetudes Paxmani ja Foxi kirjeldustele inglastest. Esmalt on esitatud näited inglaste rahvusliku identiteedi rõhutamisest ning seejärel näited hajutamisest.

2.2.1 Suletus, kinnisus ja võõristus

Esimene inglaslik iseloomujoon, mille ma vaatluse alla võtan, on enese suletus ja võõristus. Paxman on oma raamatus öelnud, et oma kindla ja enesestmõistetava jälje inglaste natuuri on jätnud see, et nad on saarerahvas, mitte kontinendilt. Nad pärinevad riigist, mille kirikule näitas koha kätte protestantlik reformatsioon ja mille elanikel on sügav veendumus oma individuaalsesse vabadusse. Geograafia on määrav, see teeb inimestest need, kes nad on. Inglise edukus merel ja nende geograafiline isolatsioon aitasid kaasa omapärasele intellektuaalsele traditsioonile. See eraldatus ja mere loomulik

sõjaline kaitse andsid inglastele suure enesekindluse, kuid sealt tuleneb ka põhjus, miks inglased tegelikult väga teistest rahvustest ei hooli (Paxman 1999: viii–3, 34–5). Inglaste jahedat suhtumist võõramaalastesse või nende põlgust suhtlemisel võib tegelikult nimetada ka privaatsuse armastuseks ning see on üks esilekerkivamaid inglaslikkuse tunnuseid. Põhjusel, et geograafia mõjutab inimloomust, võib ka privaatsuse ja omaette olemise eelistamise algupära paigutada asupaiga ning ilmastiku alla. Kui ilm mõjutab tuju, siis loogiliselt lähenedes peaks see mõjutama ka karakterit ja seega kuvandit mingist rahvast. Suurbritannia kliima, mis ei ole liialt kuum ega külm, iseloomustab inglaste tasast iseloomu ja äärmuste vältimist ning muutlik ja sademeterohke ilmastik põhjendab võõrastele pilkudele suletud kodust elu. Fox iseloomustab inglaste privaatsusearmastust värvikalt ning nimetab seda isegi kinnisideeks, öeldes, et privaatsus on äärmiselt oluline ning seda ei ole võimalik üle tähtsustada. Ta lisab, et enamus sotsiaalseid reegleid on seotud privaatsuse säilitamisega, neid on õpetatud, et igaüks tegelegu oma asjadega, nuhkimine ja urgitsemine on vale, oma asjadest ei räägita, vaatamänge ei korraldata ja endale tähelepanu ei tõmmata ning piinlikke asju avalikkuse ees ei arutata. Sellest tulenevalt on inglased väga huvitatud kuulujuttudest ja klatšist. Inglased ei pruugi küll kuulujutte levitada enam kui mõni muu rahvus, kuid kuulujutul on inglaste seas tänu privaatsusreeglitele seda enam väärtust. See on üks põhjus, miks inglased tunduvad nii suletuna. Sellise teabe saamine nagu perekonnaseis ja amet võib tunduda küll triviaalne, kuid inglastelt seda personaalset teavet kätte saada on väga raske ning huvitava informatsiooni kättesaamiseks tuleb ettevaatlikult õngitseda (Fox 2004: 43–4). Sellisele õngitsemisele või informatsiooni pumpamisele on sõna-sõnaliselt viidanud mitmel korral oma romaanis ka Fowles.

Iseloomu suletust ja privaatsuse tähtsust on eestikeelses tõlkes rõhutatud. Esimesed kuvandi rõhutamisest, mis ingliskeelse ja eestikeelse romaani võrdlemisel esinesid, käisid just nimelt peategelase Daniel Martini enesesse suletuse kohta, nii nagu teda kirjeldas tema noor armastatu Jenny. Järgnevatest võrreldud tekstijuppidest on näha, kuidas on rõhutatud iseloomu suletust ning kuidas endassesulgunud inimesest räägitakse pigem kui süsteemist, millest ei ole väljapääsu. Suletud inimest on tõlkes kujutatud kui mingit süsteemi, millegi hoopiski masinlikumana ja füüsikalisemana kui pelgalt kinnise loomuna, mida võiks keelitates avada.

Not just in transit. **Self-contained.** (39)

Õieti mitte just läbireisil, pigem **suletud süsteem.** (49)

Järgmine näide iseloomustab, kuidas tõlkes on rõhutatud, et vaid korralik kogus viskit võib keelepaelad valla päästa ning panna peategelast rääkima oma hirmudest, kahtlustest või hingeseisundist üldiselt.

So the **self-contained thing** was just a symptom of his inability to relate to anything but a *place* where he didn't have to relate, except verbally, **and after a few Dettols.** (40)

Nii et **suletud süsteem** oli tegelikult märk tema võimetusest seostada end millegi muu kui ainult *kohaga*, millega ta ei pidanud seotud olema, välja arvatud verbaalselt – **ja sedagi pärast korralikku** Dettoli annust. (50)

Isikliku informatsiooni teemadel, nagu näiteks purunenud abielu, lapsed või lapsepõlv, üldiselt ei arutata ning nendesse suhtutakse kui väga isiklikesse teemadesse, eriti kui need on valupunktid, kuigi seda otsesõnu ei pruugita välja ei öelda. Isikliku teabe privaatsuse rõhutamine tõlkes on ilmne järgnevas:

Learnt he was divorced, one daughter only three years younger than me and **trespassers keep out. I did.** (45)

Sain teada, et ta on lahutatud, üks tütar, ainult kolm aastat minust noorem ja – **stopp!, ärgu tungitagu tema territooriumile!** (56)

Oma emotsioone ja mõtteid varjatakse mõnel juhul ka lähedaste eest, eriti kui need ei ole just kiiduväärt tundmused, vaid laitused näiteks elustiilile. Samas on selge ka asjaolu, et oma mõtete väljendamine ei parandaks olukorda ning nii hoitaksegi oma eelarvamused ja hinnangud endale, et vältida tungimist teise inimese privaatsusesse. Nii oli ka juhus Danieli ülikoolikaaslase ja parima sõbra Anthonyga, kes ei kiitnud heaks Danieli ja Nelli abielueelset seksuaalelu. Nii ütlebki Nelli öde ja Anthony kihlatu Jane:

'He **does** try to hide it. Even from me.' (67)

„Ta püüab seda **kõigest väest** varjata. Isegi minu eest.” (84)

Antud juhul on tõlkes rõhutatud privaatsuse tähtsust ning oma emotsioonide ja mõtete endasse sulgemist. Tekib ettekujutus, nagu kannaksid enamus inimesi oma tegelike tundmuste varjamiseks maski, millest harva midagi läbi kumab. Nii on maskide kandmist mainitud ka järgnevas eestikeelses tekstilõigus, mille sisu on küll mingil määral tõlkes muutunud, kuid kus rõhutatakse maski kandmist, mis on kätte õpitud. Lähtetekstis on juttu noore neiu Jenny näitlejakarjääri algusajast, mil ei olnud aru saada, kas ta käitus siiralt või püüdis erinevate imidžite kasutuse kaudu endale veel võõras Ühendriikide atmosfääris

kohta leida. Tõlge aga jätab kõrvale oma koha otsingud ning toob esile kuvandi, millega Jenny esines ja mille taha tema siiram mina varjus.

None of us could really get near her, and it was hard to tell what was genuine and what was being **tried out in pursuit of a working persona** in a very **alien environment**. (75)

Keegi meist ei pääsenud talle tegelikult kuigi lähedale, nii et raske oli öelda, mis oli temas ehtne ja mis **kätteõpitud** imidž, nõnda-öelda **töömask**. (93)

On ka juhuseid, kus tõlkest ilmneb lähtetekstis puudunud hinnanguid ning seeläbi on toodud sisse inglaste kuvandit rõhutavaid jooni ka siis, kui need ingliskeelses romaanis esialgu või siis vähemalt otsesõnu väljendatud ei olnud.

She was merely using an old Oxford trick to snub me: always contradict people who show their emotions in order to **goad them into showing more**. (213)

Jane kasutas lihtsalt mulle nina peale andmiseks vana Oxfordi trikki: vaidle alati vastu inimestele, kes näitavad oma emotsioone, siis lähevad nad veelgi rohkem endast välja ja **muutuvad naeruväärseks**. (267)

Siinkohal on lisatud hinnang, et liigne emotsioonide näitamine on naeruväärne, millega rõhutatakse inglasliku temperamendi jahedust, mõistuspärasust ja endasse suletust. Emotsioonide avalik demonstreerimine on kui halb maitse, midagi ebaviisakat ja jämedat. Nagu eelpoolgi mainitud, on emotsioonid varjamiseks.

[---] causes; but not a word about Anthony, **except in passing**, or their marriage. The punctilious lack of curiosity in her as to what we had said became more and more chilling. (214)

[---] kohta ...aga mitte sõnagi Anthony või nende abielu kohta, **isegi mitte möödaminnes**. Piinlikult hoolas huvipuudus selles suhtes, mida me olime omavahel rääkinud, ajas jüdinad peale. (268)

Siinkohal loob eestikeelne tõlge kuvandi palju kinnisemast naisest kui lähtetekst. On rõhutatud, et *isegi mitte möödaminnes* ei räägitud abielust, kuigi ingliskeelses on pelgalt, et *vaid ainult* möödaminnes. Igal juhul on selge see, et ei öelda välja ega anta selgelt muud moodi mõista, mida tegelikult tuntakse või mõeldakse. Seda on kahekordselt rõhutatud eestikeelses tõlkes järgnevalt:

Lies: not really saying what one felt. (606)

Ikka valed, ikka pole võimalik öelda, mida tegelikult tunned. (761)

Keelelised aspektid ja keelekasutus on kultuurilise identiteedi või karakteri loomisel väga olulised ning seda mainitakse ka Merilai, Saro ja Annuse gümnaasiumiõpikus „Poeetika”.

Tegelaskuju edastatakse tegelase või autori kommentaaride kaudu. Vastavalt kasutatud tehnikatele saab tegelasi kirjeldada ning nende kuvandit luua tegelase enesekohastes sõnades, mis esinevad kas siis enesekohases monoloogis või endast kellegi teisega rääkides. Samamoodi toimivad ka võõrkommentaariid: tegelase kuvandit edastatakse peategelas(t)est rääkides nii monoloogi kui dialoogi vormis. Kaudselt edastatakse kuvandit tegelaste kasutatava sõnalise väljendusviisiga või nendest tekstis esinenud kirjelduste põhjal (Merilai, Saro & Annus 2007: 114).

Seega on oluline, kuidas kuvandit romaanis esitatakse ning milliseid tehnikaid kasutab ka tõlkija – võõrapärasust või kodustamist, millised muutused on toimunud dialoogis. Fowles on keelekasutusele ja selle tähtsusele romaanis tihti osutanud:

Miski ei erista meid selgemin ameeriklastest, miski ei iseloomusta paremini meie erinevust kui viis, kuidas me kasutame oma ühist keelt: nemad kasutavad keelt tööriistana, isegi kui nad väljenduvad poeetiliselt, meie käsitleme keelt kui luulet isegi siis, kui kasutame seda instrumendina; sama lugu on intonatsiooniga: inglise keskklassi kõne tohutu semantilise varjundirikkuse kõrval on isegi intellektuaalses mõttes rafineeritud ameeriklase intonatsioon nüansivaene. (103)

Dan oli märganud, et nurkaaetuna taandus Jane alateadlikult keskklassi kõnepruuki (vastandatuna teadlikule narritamisele), mis talle oli muidu võõras; võttis tarvitusele tähendust tugevdavad klišeeväljendid nagu „kohe mitte kuidagi”; muidugi oli mängus tüüpiliselt inglaslik soov peitu püüda, vältida avameelsust, mida iga teine rahvus aktsepteerib lähedaste tuttavate jutuajamistes. (577)

Inglaste elliptilist keelekasutust on rõhutatud selliste pisikeste lauseosade kõrvalejätmisega nagu *I think, we'd/you'd better, it seems* ja *just*. See ei ole tingimata halb toiming, käesoleval juhul pigem kuvandit rõhutav nähtus, mis muudab dialoogid mõningas mõttes inglaslikumaks. Fowles on romaanis toonitanud, et inglaster on komme öelda rohkem just oma pauside, vaikuste ja mitteütlemistega ning kuidas inglase peab silmas „alati enam, kui välja ütleb, nii emotsionaalses kui kujundlikus mõttes” (104), vihjab millelegi enamale, kõneleb niinimetatult läbi lillede. Siin ei ole demonstreeritud inglaste sõnalembust, vaid pigem läbi ütlematajätmist kõnelemist. Seda on tajuda järgmistes dialoogisisestest näidetest:

‘I think I’m going to be sick.’ (29)

„Mul läheb süda pahaks.” (36)

Mark says, **‘We’d better** go and see.’ (30)

Mark ütleb: „Lähme vaatame.” (38)

'You'd better wake me.' (235)	„Ärata mind üles.” (294)
'It seems such a change from the beginning.' (228)	„Suur muutus võrreldes algusega.” (286)
'Just temporarily speechless.' (51)	„Ajutuselt kõnevõimetu” (63)
'You know there's no question about that.' (204)	„Mõistagi.” (256)
'You shouldn't have such powers of intuition.' (357)	„Sul on liiga terav intuitsioon.” (451)

Viimases kahes näites on lauset lühendatud nii, et lause mõte tuleks kokkuvõtvalt välja ning see tekitaks, olles mõttetihedam, dialoogis justkui tunde, et vestlus progresseerub tegelaste vahel palju kiiremini, osatakse lugeda peeneid alltoone ning võrreldes lähtetekstiga on tõlkes pikemaid dialooge lugedes mõttepause otsekui rohkem tarvis. Keelelised aspektid on asjakohased ka allpool emotsionaalsuse lisamise juures.

Järgnevates näidetes on aga toimunud karakteri hajutamine. Fowles oli nii mõndagi tegelast iseloomustanud sõnaga *oblique*, läbipaistmatuna, inimesena, kes ei lase oma emotsioonidel läbi kumada. Emotsioonid oleks otsekui midagi, mis on loodud vaid selleks, et neid vaos hoida. Allolevas näites on aga hääletooni haruldus ja toorus jäänud kõrvale ning tõlkes on vastuseks ärritavale etteheitele otsesõnu nimetatud haavumust. Alltoodud juhul võiks muutust lugeda inglaslikkuse hajutamiseks, sest kokkusurutud lõuapärad (tõlkes hea lahendusena vasteks fraasile *stiff upper lip*) ei anna tunnetele või ärritusele vaba voli ning lähtetekstist võib välja lugeda, et rabama häälega paljastatud emotsioon ja selle kostumine on harv juhus, ning haavumust ei nimetata.

His voice has something rare in it: a rawness . (53)	Mehe häälest kostab haavumust . (67)
--	---

Vaikus on midagi, mille taha peitutakse, kuid mis samas kõneleb häälekalt sellest, mida tegelikult öelda tahetakse. Alljärgnevas näites on vaikus esitatud ühiskondliku voorusena. Lähtetekstist loeb pigem välja, kuivõrd on vaikimisega pingutatud ning kuidas seda on üle tähtsustatud, et vaikimine on just see faktor, mis loob pildi hõimuühtlusest. On väidetud, et inglased, eriti kõrgemasse klassi kuuluvad inglased, loovad vaikusega liialdamisega pildi säärasest ühtekuuluvusest, mis teeb sellest koguni rahvusliku tunnusjoone. Eestikeelses

tõlkes on vaikuse tähtsust ühtsuse loomisel vähendatud ning seda võib siin sel juhul nimetada kuvandi hajutamiseks.

No other caste in the world who are so certain that public decency and good breeding is silence; **or who by carrying to such lengths** create such an impression of tribal homogeneity [---] (150)

Maailmas pole teist ühiskondlikku kihti, kes oleks nii kindel, et sünnis käitumine avalikkuses ja hea kasvatus võrdub vaikimisega; või **kes loovad mulje** hõimuhomogeensusest. (187)

Inglased on tõlkes mõningatel juhtudel esitatud emotsionaalsematena, millele viitab rohke hüüdlause kasutus ja mille all seetõttu kannatab teatav kõikehõlmav irooniline ellusuhtumine. Seetõttu saab kuvandile osaks hajutamine, kuid loomulikult ei saa ka väita, et inglased oleksid täiesti tundetud.

‘Good god. Jane darling. Daniel.’ (27)

„Jumal hoidku! Jane, kullake! Daniel!”(34)

‘I wouldn’t fancy that.’ (427)

„Ei taha mõeldagi!” (538)

‘It sounds ghastly.’ (469)

„Jõle!” (589)

‘What an extraordinary place.’ (654)

„No on alles paik!” (822)

‘**May I have** a cigarette?’ (105)

„**Paku mulle** sigaretti!” (132)

Viimases lauses demonstreerib Jane tõlkes suuremat hüplikkust kõnealustes teemavalikutes, kuid samas on ta esitatud ka palju söakama, kergemini ärrituva ja kasvatamatu neiuna kui ta tegelikult on tajutav lähtetekstist.

2.2.2 Iroonilisus

Paljud inglased paistavad uskuvat, et globaalne ainuõigus kui mitte huumorile, siis kindlatele huumoriliikidele, kuulub neile. Nende kindlate liikide alla kuuluvad näiteks teravmeelsus ja iroonia. Kuigi inglaste huumori juures ei pruugigi olla midagi väga eripärast, on just oluline see, millist tähtsust huumor igapäevaelus omab ning see ongi määrav iseloomujoon. Teistel kultuuridel võib huumori jaoks olla aeg ja koht ning seda ei sobi igal pool kasutada. Inglaste puhul on aga tajutav pidev humoorikas alatoon. Tõsidus ja avameelsus on vastuvõetav, kuid pühalikkus ja tõsimeelsus on lubamatu. Suurejoonelisus, ülespuhutud ja enesetähtsustamine on pea et keelustatud. Tõsistele küsimustele ja asjaoludele võib tõsisel meelel läheneda, kuid iseennast ei maksa kunagi liiga tõsiselt võtta.

Inglastel on võime enese üle naerda, olgugi et see võib tuleneda isekusest või enesekindlusest. Nad ei paista just patriootlikkusega silma ning selle ilming koos uhkeldamisega on kahekordne patt, kuid sellele käitumisreeglile on oma erand ning see on patriootliku uhkuse puhul oma huumorikasutuse üle, eriti vilumuses ironiseerida. Inglaste huumorisoone juures on tähelepanuväärne kõikjaletungiv iroonilisus ja tähendus, mis sellele omistatakse. Fox rõhutab, et iroonia ei ole inglise huumori puhul pelgalt pikantne maitselisa, vaid peamine koostisosa (Fox 2004: 61–5).

Järgnevas näites on tõlkes kasutatud olukorra iroonilisuse rõhutamist. Irooniline on see olukord just seepärast, et väljendatud on vapustust, mis järgnes niivõrd karmesti eelnenud päeva ehmatustele ning jälle oli Danieli ees ammune tuttav ülikoolipäevilt. Siin on võrreldes lähtetekstiga rõhutatud kaitsetu maaslamaja löömist kahekordselt. Sõna *kick* võib kasutada küll tähenduses *jalaga lööma*, kuid näiteks tähenduses *I could have kicked myself for...* on see etteheite tegemine või ärrituse väljendamine, kritiseerimine. Siinkohal väljendab ütlus *to kick someone when they are down* kellegi ründamist või kritiseerimist, kui see, keda kimbutatakse, on juba jõuetu. Sellegipoolest on löömist väljendatud kaks korda. See, et peale löömise virutatakse jalaga, loob tõlkes olukorrast justkui kibedama tunnetuse.

I had already been badly shaken that previous evening; and now the god of coincidence decided to kick me while I was down. (110)

[---] aga eilne õhtu oli mind rängalt vapustanud ning nüüd otsustas kokkusattumuste jumal lüüa maaslamajat **ja virutada mulle jalaga.** (138)

Eelnevalt oli mainitud, kuidas inglased kasutavad irooniat ja teravmeelsust igapäevaselt ja seda ka sotsiaalsel läbikäimisel. Alljärgnevalt on toodud paar lauset kahekõnest Danieli ja tema tütre Caroline'i vahel ning tajuda on, et eestikeelses lõigus on tütre irooniline vasturepliik väljendatud isegi iroonilisemalt kui originaalis.

‘Only one for real. Her name begins with C.’
‘I bet.’ (238)

„Ainult üks tõeline. Tema nimi algab C tähega.”
„**Küll sa aga ütled!**” (300)

Kui rääkida irooniast ja teravmeelsusest, siis tuleb mainida ka üleüldist küünilist maailmavaadet, mida tunnistas omaks ka peategelane Daniel. Tõlkes on kasutatud *imponeerima*, mida võib mõista emotsionaalselt laetuma tegusõnana kui *approve* (nõustuma, heaks kiitma). Imponeerima on eesti keele seletavas sõnaraamatus esitatud

tähenduses „lugupidamist, poolehoidu või aukartust äratama”, mis on veidi erinev pelgalt heakskiitmisest. Lisatud on veel see, et prantslastele tavaliselt mitteomastatav küünilisus *muidugi* imponeeris Danile, millega on rõhutatud veelgi enam, et mitte midagi tõsiselt võtta ja tähtsust madaldada on kiiduväärt.

They both spoke fair English, and combined Gallic charm with a certain cynicism about life **that Dan approved.** (554)

Mõlemad rääkisid korralikku inglise keelt ja gallia sarm oli neil ühendatud mõnevõrra küünilise eluvaatega – **mis Danile muidugi imponeeris.** (695)

Samuti nagu eelmiseski näites, on alljärgnevates repliikides tõlke puhul täheldada iroonilisuse rõhutatust.

‘I don’t think much of his sense of timing.’ (430)

„See tuli küll väga parajal ajal!” (542)

‘I hope. She was taken aback at first.’
‘**I should think so. Whatever next.** A man with a reputation like yours.’ (502)

„Loodetavasti. Esmalt oli ta küll vapustatud.”
„**Või veel! Mis sealt veel võib tulla!** Niisuguse mainega mees nagu sina!” (632)

‘**Well.** That’ll teach me to make jokes about second sight.’ (56)

„**Noh, sain mida tahtsin!** Heida veel nalja selgeltnägemise üle!” (69)

Peab möönma, et tõlkes on irooniat võrdsel määral nii rõhutatud kui mõnevõrra seda karakteri osa hajutatud. Enamasti on selline hajutamine toimunud läbi dialoogi, kus iroonilised laused on eesti keeles asendatud hüüdlausestega, mis muudab kahekõne tooni ja vähendab mõnikord teataval rahulikul toonil esitatud pilgete teravust. Nagu kahest järgnevast näitest selgub, ei tundu kõik repliigid võrreldes lähtetekstiga enam nii teravmeelsed, iroonilised või pilkavad.

‘You bloody **sham, Andrew. You’re reading.**’
‘Well, not quite really, dear boy. **Rotten old governor.** Bet me a hundred I won’t get through.’
Jane grins. ‘How **sickmaking. You poor thing.**’ (27)

„Sa igavene **silmakirjateener! Sa loed!**”
„Mitte just päriselt, kulla poiss. **Kuradi vana!** Vedas üks saja vastu kihla, et ma kukun läbi.”
Jane naerab laialt.
„**Ilge! Oh sa vaeseke!**” (34)

Võiks isegi lisada, et hüüdlause kasutamine lisab teataval määral dialoogi rohkem emotsionaalsust, mis veelgi enam lähtetekstis tajutud kuvandit hajutab. See ei muuda

pelgalt iroonilisuse aspekti, vaid ei tekita ka niivõrd vaoshoitud tunnetust ja kokkusurutud lõuapäradest tulenenud näilist rahulikkust:

‘Oh God. You poor thing.’ (258)

„**Oh jumal! Vaeseke!**” (324)

‘Idiot.’ (21)

„**Loll!**” (25)

‘Positive thinking.’ (22)

„**Positiivne mõtlemine!**” (27)

Iroonilisuse rõhutamise ja hajutamise puhul ei ole seda niivõrd selgelt tajuda, et seda oleks pigem rõhutatud või pigem hajutatud. Kui jätta kõrvale dialoog ja tegelastevaheline suhtlus, mis siiski on oluline, leiab teksti siseselt pigem juhuseid, kus iroonilisus on rõhutatud, kuid paratamatult tuleb kaasata ka tegelaste diskursiivsus, millel on oluline osa tegelaste ja nende iseloomu loomiseks ja edastamiseks, ning sel juhul ei ole tajuda ühe või teise suunitluse primaarsust.

2.2.3 Ennastalgavus, tähtsuse vähendamine ehk *understating*

Kuigi iroonilisuse puhul oli võrdselt tajuda nii rõhutamist kui hajutamist, siis enese salgamist on tõlkes tunduvalt rohkem esile toodud. Selle jaotuspunkti alla käivad mitmed erinevad, kuid üksteisega tihedalt seotud mõisted. Ennastalgavuse alla kuulub enese taunimine ja madaldamine ning oma huvide, kirgede ning edukuse tähtsuse vähendamine. Tähtsuse vähendamise kohta on kasutusel väga ingliskeelne väljend *understating*. Kui rääkida tähtsuse vähendamisest, siis on sellega tihedalt seotud ka huumori, eriti iroonia kasutus.

Heaks enesesalgamise näiteks on Paxmani raamatus esinenud lõik inglaste suhtumisest intellektuaalidesse. Väide, et inglaste seas intellektuaale ei leidu, on Paxmani sõnul kulunud ütlus, kuid väärarvamus. Kuid tõsi on see, et kui olla intellektuaal, siis parem olla seda diskreetselt ning kohe kindlasti mitte end üheks nimetada. Oma uskumustesse kirglikult uskumine või usk, et igal probleemil on lahendus, ei ole kiiduväärt. Tähtis on mitte taibukas välja näha, pigem just vastupidi, oma tobedust üle mängida. Inglastest intellektuaalid põevad jubedaima alaväärsuskompleksi käes: mitte keegi ei võta neid nii tõsiselt kui nad seda ise teevad. Teised rahvused on inglastest suurvaimusid tunnustanud palju lahkemalt kui inglased ise. Neil on pealinn, mis paistab silma külluslikuma meelelahutusvalikuga kui mis tahes teine maailma linn, neil on ette näidata parimaid olme- ja kirikuarhitektuuri näidiseid, nad on väga leidlik ja ettevõtlik rahvus, neil on

esmaklassiline kirikumuusika ja -koorid, suurima mitmekesisusega muusikamaastik terves Euroopas, teravaimad mõistused ja kauaaegsed intellektuaalsed traditsioonid – kuid nad siiski usuvad, et nendega on lõpp (Paxman 1999: 188–91, 261).

Fox aga seletab tähtsuse vähendamist läbi iroonia ja huumori. Tähtsuse vähendamine on pigem üks iroonia väljendusi kui üks huumori eraldi liike. See on ka väga inglaslik iroonia, sest käib käsikäes vastumeelsusega olla tõsimeelne ja üleliia siiras. Inglased on kuulsad oma tähtsuse vähendamise poolest mitte seetõttu, et nad oleksid selle leiutanud või kasutaksid seda meisterlikumalt kui mõni muu rahvus, vaid põhjusel, et nad kasutavad seda niivõrd ohtralt. Kroonilist haigust kirjeldatakse kui „kerget ebameeldivust”, tõeliselt kohutavat kogemust kui „noh, mitte just midagi sellist, mida ma oleksin eelistanud”, hingematvalt ilus vaatepilt on „päris kena”. See kõik, eriti tähtsuse vähendamine, ei ole naljakas just sõna otseses mõttes ja kindlasti mitte naljakas rahvusvaheliselt, mistõttu ei osata tihti seda teiste rahvuste poolt tähtsustada ja näha läbi, et tegelikult mõeldakse just vastupidist. Kuid inglased oskavad enda üle naerda ning see on üks viis seda teha, et mitte võtta end liialt tõsiselt. Iga niinimetatud *understatement* on väike privaatne naljaheit inglaslikkuse üle. Nagu tähtsuse vähendamist, saab ennastsalgavust samuti seletada kui iroonia liiki. See ei sisalda endas tavaliselt siirast tagasihoidlikkust, vaid väidetakse tegelikult olukorrast vastupidist. Inglastel on kindlad sotsiaalsed reeglid tagasihoidlikkuse ilmutamiseks, sest uhkus ja edevus tuleb tsiviliseeritud inimesel vaos hoida. Neid ettekirjutusi tegevad reeglid on inglaste puhul niinimetatult negatiivsed ja positiivsed – negatiivsed reeglid keelustavad uhkeldamise ja enese tähtsustamise, positiivsed reeglid aga kirjutavad ette enese taunimise, enesesalgamise ja enda üle naermise (Fox 2004: 66–8).

Alljärgnevas näites on tõlke puhul tunduvalt enam rõhutatud enesetähtsustamise taunimist. Võiks isegi öelda, et siia on lisatud enam vastumeelsust targutamisele, mis on vägagi inglaslik suhtumine, nagu eelnevalt mainitud. Rõhutatud on peenutsemise mahategemine, eriti kui juhtumisi piisavalt maskeeritult targutada ei osata. Antud juhul räägib Daniel nimesid nimetamata, „kuidas mõni oma arust intellektuaalist filmiprodutsent analüüsib Lévi-Starussi” (291):

‘At least he’s trying?’
‘**A lot more than you can imagine.**’
We smiled down from each other’s eyes.
(232)

„Vähemalt püüab?“
„**Või veel! Nii et kõigil jooksevad
kõrvad virtsavett.**“
Muigasime teineteisele silma vaatamata.
(291)

Kui Daniel kutsus äsja abikaasa kaotanud Jane’i puhkusereisile Egiptusesse ning talle kõneluse jooksul korduvalt ära öeldi, tundis ta end loomulikult täbarasti. Talle öeldi ära, naine ei soovi temaga reisile tulla, ennist sügav teema on lõpetatud ning oma tundmuste varjamiseks püüab Daniel näidata, et tema heldele pakkumisele äraütlemine teda sugugi ei kõigutanud. Võrreldes lähtetekstiga on eestikeelses tekstis seda rõhutatud sünonüümsete omadussõnadega koguni kahekordselt enam kui ingliskeelses romaanis.

I was carefully **brisk** [---] (447)

[---] olin püüdlikult **reibas ja energiline**.
(564)

Enese üle muigamist on eestikeelses tõlkes mõnel korral rõhutatud enam, kui seda on lähtetekstist esialgu välja lugeda. Daniel heidab endale ironiseerides ette, et nii nagu tema rääkis ülepaisutatult ja oma unistusi mahategevalt oma puudustest ja takistustest, siis sarnaselt oli oma mõisa ja uue kodukoha kohta rääkinud tema endine naine Nell ning kes oli Daniel, et naise üle muiata, kui ta ise oli samasugune? Tõlkes on muigajat nimetatud kahekordselt ning lisatud on enesestmõistetavust ja etteheidet süvendav *ju* kui rõhutussõna.

And then again at Compton: all his talk of failure was only too like Nell’s presenting the place as a white elephant, a constant agony to live in – **and he had smiled** at her for that. (450)

Või siis veel Comptonist: kogu jutt nurjumisest, mis ta seal rääkis, oli liigagi sarnane Nelli katsetega kujutada mõisat „valge elevandina”, kus on võimatult raske elada – ja **tema, Dan, oli ju** selle üle muianud. (566)

Tõlkest leidunud enese salgamise või mahategemise rõhutuste hulka kuulub ka järgnev enese rumaluse rõhutamine.

‘**I’m so stupid.** I never guessed.’ (507)

„**Vaata, kui rumal ma olen.** Ma poleks iial arvanud.” (638)

Enese ja eriti oma tunnete salgamist või nendele tahtlikult mitte tähelepanu pööramist on rõhutatud järgnevas tekstilõigus. Lähtetekstis on mainitud teadvustatud, kuid läbi mõtlemata soovi, mida oleks ehk vaja enese suhtes siiralt välja selgitada, enda jaoks selgeks mõelda, kuid tõlkes pole sellest soovist jälgegi, pigem on Daniel sellele mõtlemisest hoidunud ega taha tegelikult teada, mida ta ise sisimas soovib – et reis

Jane'iga edasi kestaks. Seega on tõlkes rõhutatud ennastsalgavust ning enam on tajuda seda, et oma tunded on esitatud tagasivaates, aastaid hiljem peale toimunut, siis kui ollakse nõus endale viimaks tunnistama, mida tollal tunti.

Yet what it really revealed was something in himself: the arm that had wanted to move, **the knowledge that he hadn't honestly examined why** he wanted the cruise to continue, that he shared this sadness at its ending; that he would miss this daily closeness, mind, intuition, shared age and experience, the restoration of the old empathy, far more than he was prepared to admit. (591)

[---] väljendas midagi, mis oli olemas temas endas: tema käsi tahtis ju naisel ümber õlgade kinni võtta, temagi soovis, et reis kestaks edasi – **hoidudes seejuures endale tunnistamast, miks**; et temagi oli nukker reisi lõppemise pärast; tajudes, et hakkab puudust tundma igapäevasest koosolemisest, vaimsest ja hingelisest lähedusest, intuitsiooni, vanuse, elukogemuste sarnasusest, kunagise empaatia taastumisest – kõike seda palju suuremal määral kui oli nõus endale tunnistama. (743)

Inglased asetavad end mõnikord teadlikult situatsioonidesse, mis aitavad neil oma tundeid ja meeleolusid vaos hoida. Nii tegutses ka Danieli noor armuke Jenny, kes sai peale mehega lahkuminekut viimasega kokku avalikus pubis vaid seetõttu, et ta hoiduks teadlikult olukorra teatraalseks muutumisest. Lähteteksti kohaselt oleks avalikus kohas Jennyl olnud häbi ja häbiväärne nutta, tõlkes aga on enese häbistamine teisenenud julgemauseks suuri tundeid avalikult näidata ning nii on ennastsalgavust rõhutatud.

'You're making me say all the lines I wanted to cut.' Then, 'I only met here so that I'd be **too ashamed** to cry.' (691)

„Sa sunnid mind välja ütlema neid repliike, mida ma kavatsesin kärpida.“ Siis: „Tahtsin sinuga ainult sellepärast siin kokku saada, et siin ma ei **tihka** nutta.“ (868)

Mõnel korral on ka ennastsalgavus või tähtsuse vähendamine kui inglaslik iseloomuomadus hajutatud. Antud juhul on järgnevas näitepaaris iseloomuomadusena hajutatud tähtsuse vähendamist. Daniel oli äärmiselt huvitatud orhideedest ning seda lapsepõlvest saati, noorpõlves käis ta sageli taimi kogumas. Ka täiskasvanueas tegeles ta botaanikaga ning seega võib seda nimetada üsnagi suureks kireks. Lähteteksti *a little* (pisut, veidi, väikestviisi) on märk inglaslikust tähtsuse vähendamisest. Siin on aga tähtsuse vähendamine kõrvale jäänud, seega võib seda nimetada kuvandi hajutamiseks.

[---] I had in my teens fallen prey **a little** to the orchid mystique. (79)

[---] teismeliseeas olin langenud orhideemüstika küüsi. (98)

Lisatud hinnang võltstagasihoidlikkusele, mis on inglastele endi poolt ette kirjutatud kui sotsiaalne norm, muudab selle omaduse järgmise näite puhul eestikeelses tekstis negatiivseks, labaseks, maitsevaeseks või koguni ebasündsaks, mis on vastupidine lähteteksti mõttele, et see on elementaarne, lihtsakoeline, inglaste juures niivõrd enesestmõistetav, et see tuntakse nende sotsiaalses ruumis alati ära ning tõlgendatakse, nagu eelpool mainitud, just vastupidiselt öeldule. Tõlkes on seega karakterit hajutatud ning see inglaslik joon on muutunud.

It wasn't some **elementary form** of false modesty; simply his bone knowledge [---] (385)

Siin polnud tegu **labase** võltstagasihoidlikkusega, vaid vaistliku teadmisega [---] (486)

Kui ennist oli juttu enese üle naermisest või eneseirooniast, siis on karakteri hajutamine toimunud ka siinsel juhul. Inglisekeelses romaanis esinenud *private self-mocking moment* (privaatne ennastpilkav hetk) on tõlkes muutunud kentsakaks mõtteks, mis on pigem naljatileval toonil esitatud pilkena mitte enese, vaid filmitööstuse pihta.

For a **private self-mocking moment** Dan wondered whether he should be the first screenwriter to demand not a larger credit, but none at all. (576)

Hetkeks tuli Danile pähe **kentsakas mõte**: kas ei peaks tema olema esimene filmistsenarist, kes ei taotle ikka suuremat kuulsust, vaid pigem unustust? (724–5)

Kokkuvõtteks ennastsalgavuse ja tähtsuse madaldamise kohta võib öelda, et enamasti on seda eestikeelses tõlkes rõhutatud, kuid leidub ka paar-kolm olulist karakteri hajutamise juhtu. Inglisekeelses tõlkes on loomulik see, kui oma saavutusi maha tehakse ja oma kõige hullemaid apse ja vigasid seda enam rõhutatakse.

2.2.4 Konservatiivsus ja konventsionaalsus

See alapeatükk võtab kõne alla konservatiivsuse ja konventsionaalsuse, kuidas tava- ja kombekohasus inglasi mõnes mõttes küll emotsionaalselt ja käitumiskohaselt aheldavad, kuid samas pakuvad ka oma olemuses tuge, kuidas piinlikel hetkedel või tähelepanu keskpunktis olemine paneb pöörduma konventsionaalsusesse ning kuidas selle külge mõnikord hoopiski klammerdutakse. Võib öelda, et inglased on tänini äärmiselt klassikeskne rahvus. Näitena selle kohta võib tuua viisi, kuidas klassi ühiskonnas teineteise puhul määratakse. Sotsiaalselt on inglased see, mida ta sööb, kuidas ja mis viisil ta sööb, kuidas ta seda nimetab ja selle kohta räägib, kuidas end vabandatakse jne. Seega on äärmiselt suur tähtsus, kuidas nimetatakse keskpäeva- või õhtueinet ning millal juuakse

teed, sest klassiti tehakse seda erinevalt. Kuid viisakusreeglid viitavad sellele, et pooldatakse sotsiaalset võrdsust, või siis vähemalt ei pöörata klassierinevustele suhtluses ja suhtumises suuremat sorti tähelepanu. Inglastel on küll võime keelekasutuse ja käitumise järgi üsna täpselt määrata, mis klassi inimene kuulub, kuid igapäevases suhtluses nendele erinevustele ei viidata. Fox nõustub Paxmaniga, et ranged kombe- ja etiketinormid on paika pandud selleks, et kaitsta inglasi nende endi eest, viidates sel puhul inglaste suurele privaatsuselembusele. Vaatamata sellele, kas nad seda tahavad või mitte, on inglased väidetavalt sügavalt konservatiivsed ja tasase loomuga inimesed, kes eelistavad kuldset keskteed ja väldivad äärmusi. Sotsiaalne ja käitumuslik pärssimine ning seega konventsionaalsus on üks inglaste defineerivaid omadusi (Fox 2004: 95–7, 107, 195, 305). Fowles on oma romaanis kirjutanud inglaste reeglilembuse kohta:

[---] kuidas inglased pööravad kogu välise vabaduse (kontrastina sisemisele vabadusele) kindlate reeglitega mänguks. Mänguks, kus on lubatud igasugused vabadused peale vabaduse reegleid kehtetuks tunnistada. (112)

Mõnel juhul on tõlkest näha, kuidas on rõhutatud inglaslikkuse külge klammerdumist ning järgmise näite puhul on toodud veelgi enam välja asjaolu, et ameerikalik kõneviis on peategelase juures võõras ning silmapaistev. Klammerduma *ihust ja hingest* ning *suhu lipsanud* amerikanismid on tõlkija lisatud täpsustav rõhutus. Lähtetekstis neid asjaolusid nii toonitatult välja toodud ei ole, seega on siinkohal kindlasti inglaste identiteedilist kuuluvust rõhutatud.

Homeless, permanently mid-Atlantic – and in spite of the way he **clung** to his Englishness in accent and idiom, the kind of parenthesis he always he always let you **see round** his Americanisms, and his queer old patriotism – what I thought of sometimes as his Visit-Britain self [---] (39)

Kodutu, igavesti keset Atlandit – ehkki ta **klammerdus ihust ja hingest** inglispärasuse külge: aktsent ja kõnepruuk, **suhu lipsanud** amerikanismid **kuuldavalt** jutumärkides, ja siis see naljakas vanamoodne patriotism, millest ma mõnikord mõtlesin kui tema turismibrošüüri briti minast, [---] (49)

Kui rääkida kommetest ja normidest ning reeglitest, mille inglased on oma sotsiaalsele käitumisele rakendanud, siis seda on ära märgitud allolevates lausetes. Lähtetekstist aga selgub, et on mõeldud vaid emotsionaalsetele ilmingutele pandud piiranguid, kuid tõlkest loeb välja palju enam. See, et vaid *süda* on mässitud kommetesse on jäetud kõrvale ning rõhutatud seeläbi kõikide normide raskust, nii emotsioonide näitamise suhtes kui ka käitumisel. Esile on toodud pigem tava- ja kombekohasuse „dekoratsioone” ehk reegleid ja

ühiskondlikke norme ning kuidas inglased kui rahvus peaksid end ülal hoidma, et jätkuvalt prestiižse kultuurina, kes pani aluse inglise härrasmehele, silma paista.

[---] All the ridiculous décors of the **heart** they left us encumbered with.' (58)

[---] Kõik need naeruväärsed dekoratsioonid, mis nad meile koormaks jätsid.” (72)

Järgmine lõik võimaldab juttu teha inglaslikkuse kui rahvusliku identiteedi ja romaani seotusest. Kui identiteeti luuakse ja kinnitatakse läbi Teise, siis on see siin väga selgelt just eestikeelses tekstis välja toodud. Seda võiks isegi nimetada inglaslikkuse külge klammerdumiseks, sellest kinnihaaramiseks, selle kinnistumiseks ja edasiseks tõestuseks, et Daniel on inglase ja see avaldub seda enam, mida võõram see on tema Ühendriikides elavatele lähedastele.

They are two people who have principally defined my own Englishness by **their lack of it.** (78)

Nemad on kas inimest, kelle kaudu on defineeritud minu inglaslikkus – **lihtsalt selle tõttu, et neile endile on see absoluutselt võõras.** (96)

Kokkuvõtteks alapeatükile konservatiivsusest ja konventsionaalsusest ning inglaslikkuse külge klammerdumisest võib täie kindlusega öelda, et seda inglaslikkuse aspekti on tõlkes eranditult rõhutatud.

2.2.5 Väline väärikus

Inglise härrasmehe juures ei saa mainimata jätta sügavat au- ja õiglustunnet ning kuidas välditakse piinlikkust ja selle tunde tekkimise võimalusi. Samuti on siia lisatud edevusega seotud muutused, sest ometigi on inglased ju edevad, kuigi nad oma saavutusi ja edu peavad ühiskondlikele reeglitele kohaselt tühisena näitama. Paljud sotsiaalsed reeglid inglise kultuuris käivad õigluse kohta ning demonstreerivad selle tohutut tähtsust. Ei saa jällegi väita, et teistele rahvustele oleks see võõras, kuid inglaslik on see, et *aus mäng* on lausa kui rahvuslik kinnisidee. Kui Prantsuse revolutsioon pani aluse kodanikule, siis inglaste leiutis on mäng, ning sport on tõesti inglise kultuurimaastikul edukalt esiplaanil. Jalgpall, pesapall, ragbi ja tennis on kõik Inglismaal leiutatud mängud ning isegi siis, kui inglased just mingit kindlat spordiala ise ei leiutanud, siis tänu inglaste reeglitearmastusele olid nad tavaliselt esimesed, kes sellele esimesed ametlikud reeglid löid (näiteks aladele nagu suusatamine, hoki või poks). Ausa mängu põhimõtetest peetakse kinni nii poliitikas, ametipostil kui järjekorras seismisel (Fox: 174, 194–6, 239).

I had not used it properly, I was unspeakable. So I nursed the **grotesque unfairness** of her blaming me for a sin she had first taught me to commit. It was almost as if my worst infidelity had been to her, not Nell. (185)

Ma polnud kasutanud minevikku õigesti, ma käitusin vääritult. **Solvusin südamepõhjani**: ta heidab mulle ette pattu, mida ta ise õpetas tegema! **Milline ülekohus, milline grotesk!** Nagu oleksin ma kõige alatuma moel truudust murdnud hoopis temale, mitte Nellile. (231)

Ülaltoodud näites on tõlke puhul õiglustunnet värvikalt rõhutatud. Kaasa on sellele aidanud ka peategelase haavatud au. Autunde haavamist on rõhutatud ka järgnevas näites ning asjaolu, et Daniel tihti oma tütrele oma noorele armastatule Jennyle ei rääkinud ning kui rääkis, siis tundetul toonil, annab mõista, et mees oli solvunud oma endise naise peale ja mees süüdistas viimast oma jahedates suhetes tütreaga. Tõlkes on rõhutatud, kuivõrd haavatud ta au hingepõhjas oli.

But it was transparent that in fact he was just hurt, **resentful** [---] (40)

Aga paistis läbi, et tegelikult oli ta haavatud, **südamepõhjani solvunud** [---] (51)

Inglased armastavad privaatsust ning on selles mõttes väga individualistlikud inimesed. See, et nad on saarerahvas, on inglastele sisendanud enesekindlust ning nende juures on alati täheldatud mõningast üleolekut või eneseuhkust, eriti Briti impeeriumi ajal. 19. sajandi lõpuks olid inglased veendunud, et nende viis asju ajada on parim, ning nii paistis see ka rahvustele väljastpoolt Inglismaad, kelle kirjutistest on leida imetlevaid kirjeldusi inglaste elust ja olust. Olid ajad, mil inglaste seas valitses omamoodi kodanliku korra mudel, mille eeskujudeks olid *leedid* ja *džentelmenid*. Seda imetleti ja püüti imiteerida ka väljaspool Inglismaad. Kindel on aga see, et inglased on alati ilmutanud teatavat enesekindlat uhkust võrreldes end teiste rahvustega ning inglaste oskus või suutlikkus enda üle naerda peaks ometigi sisaldama mingil määral enesekindlust. Paxman mainib, et snobism on alati inglasi kimbutanud, sest ometigi ei tee inglasi džentelmeniks mitte tema päritolu, vaid hoiak (Paxman 1999: 35, 65, 136–7). Fox toonitab, et igas ühiskonnas on olemas sotsiaalne hierarhia ning mingid signaalid, mis annavad aimu vastavast kuuluvusest. Ta nõustub Paxmaniga, et hoiak ja kõnepruuk on esimesed, mis viitavad sotsiaalsele klassile ning materiaalne jõukus mängib selles vaid väikest rolli. Kõrgklassi inimest tuntakse tema keelekasutusest ja maitse-eelistustest, olenemata sellest, kui palju ta tegelikult teenib või kus elab. Klassikuuluvust määratakse inglaste puhul vastavalt sellele, kuidas sisustatakse oma elamine; kuidas keegi oma autot peseb; kellega, kuidas ning millal

süüakse või juuakse; kus poodeldakse; milliseid lemmikloomi peetakse ja nii edasi (Fox 2004: 15, 81–2). Enamasti on siiski jutt keskklassi inglased.

Ühiskondliku klassi küsimus on inglise kultuuris läbiva tähtsusega ning inglased on enamasti väga klassitundlikud. Fox ütleb, et inglase suhtlusreeglitest ei saa rääkida sotsiaalset klassikuuluvust puudutamata. Kuigi inglased endi sõnul väidetavalt klassikuuluvusele tähelepanu ei pööra, arvab Fox, et nad seda siiski teevad ja paneb selle salgamise lihtsalt silmakirjalikkuse arvele, mis on samuti üks inglaslike iseloomujooni. Antud töö piires on keskendunud pigem kesk- ja kõrgklassile, kuigi ei saaks öelda, et inglase kuvand oleks klasside vahele piire tõmmates täiesti erinev. Fox rõhutab, et ühiseid iseloomujooni on otsitud ühiskondlikku klassi arvestamata, kuid siiski on tema raamatus iga iseloomujoone juures alapeatükk klassikuuluvusest tingitud nüansside jaoks. Üks esmaseid klassi-indikaatoreid on see, milliseid häälikuid keegi oma kõnes kasutab või kasutamata jätab. Madalamate klasside kõnepruuk on vigasem ja „laisem”. Värvikas näide sellest on *t* ja *h* hääldamata jätmine sõnades nagu *kettle* (öeldakse hoopiski *ke’le*) või *hello*, nagu on demonstreeritud allolevas näites. Mõned sõnad või väljendid viitavad selgesti madalamale klassile ja vähemharitud inimesele (samas: 73–4, 83).

[---] then squints at me and says “**Lo.**”
(101)

Vaatab kõõrdi minu otsa ja ütleb:
„**Ahah!**” (126)

Eestikeelses tekstijupis on külatüdruk otsekui ebaviisakas ja seega rõhutab tõlge matsaka talutüdruku harimatust rohkem kui lähtetekst ning vastukaaluks on seega rõhutatud samas Danieli haritust, kõrgemasse klassi kuuluvust ning edevust. Edevust on rõhutatud ka naistegelaste puhul. Noor ning ahvatlev Jenny on teadlik oma ilust ning veetlevusest ning tõlkes on seda rõhutatud tunduvalt enam kui lähtetekstis, mis omistab edevusele vaid pooliku osakaalu. Tõlkes on esitatud mehed alamatena, mis muudab Jenny edevuse veelgi enam rõhutatuks.

As if it wasn’t enough to give my
delightful body-and-soul to them, but
there had to be the press cuttings as well.
It was **partly** vanity. (46)

Hakka veel ajaleheväljalõikeid koguma!
Nagu sellest poleks küllalt, et kingin
mehele oma veetleva ihu ja hinge!
Edevus **muidugi**. (58)

Piinlikustunnet välditakse pea et iga hinna eest. Seda on välja lugeda ka Danieli isa käitumisest, kes väldib elavate ja meeltlahutavate palvuste ja kantslikõnede lugemist.

I can see now that his real fear was of any **nakedness of feeling**. (88)

Nüüd ma näen, et tegelikult tundis ta suurt hirmu igasugu **alasti tunde** ees. (110)

Eestikeelsest lausest võib mõista, et mees ei taha endale häbi teha ehk tunda end piltlikus mõttes kuulajate ees alasti, kuid teine võimalus on viidata tunde alastusele, tunnete demonstreerimisele. Tõlge on kahemõtteline. Põhjusel, et see on mõlematpidi inglaslikkusega kokkukäiv, siis võib lugeda seda kuvandi rõhutamiseks. Seda, kuidas Inglismaal välditakse piinlikkustunde tekkimist või ei demonstreerita oma tundeid ja ollakse pigem vaoshoitud, näitlikustab ka järgmine võrdlus:

That was the **un-english thing** – no one laughed at his muttering and thigh-slapping, the Jimmy Connors performance. (490)

Esines nagu Jimmy Connors, pomises ja laksas endale mitu korda vastu reisi – **ja imelik, täiesti mitte nagu Inglismaal**, keegi ei naernud selle üle. (616)

Siin on rõhutatud piinlikkuse osakaalu inglaste igapäevaelus, sellist käitumist näeks inglaste seas haruharva. Samuti on esitatud väide nagu teeks asjasse pühendumine, millegi liialt tõsiselt võtmine või kirglikkus inimese naeruväärseks.

Paaris kohas olid siiski tuvastatavad muutused, milles oli inglaste kuvand seoses piinlikkuse ja ausa mängu lembusega tõlkes muutunud hajutatuks.

I was **embarrassed** enough to pretend that I thought she was just a messenger. (279)

Olin nii **hämmastunud**, et teesklesin, nagu usuks, et Marjory tuli lihtsalt teadet tooma. (352)

Antud juhul on kuvand hajutatud seoses piinlikkustundega, mis tõlkes on muutunud hämmastuseks. Noor neiu ilmus paljastavates ööriietes Danieli uksele ning mees tundis piinlikkustunnet sellisel määral, et käituda ilmsüütuna, nagu ta ei saaks situatsioonist aru. Tõlkes on aga piinlikkustunde osakaal muutunud.

Ausa mängu ehk *fair play* tähtsuse vähenemine on tõlkes toimunud järgmises kõrvutatud tekstipaaris. Daniel selgitab parajasti, kuidas neile on lapsest peale õpetatud, et edukas sportmängudes ja eksamitel on esmatähtis, kuid samas on keskklassi moraal neile sisendanud, et vaid lurjused petavad ja aus mäng on peaaegu võrdsustatav jumalakartlikkusega. Kuid need kaks eluprintsiipi on vastandlikud ning mingil hetkel pidid need üksteise vastu pöörduma.

Sooner or later the two were bound to make contact – and of course have made resounding contact all through English (and American) history, as time and time again the distended belly of social injustice has been lanced by the **fair-play fanatic** on the eternal committee of the national psyche. (303)

Varem või hiljem pidid need kaks kokku puutuma ja puutusidki, nii et seda mürinat kajab siiamaa Inglismaa (ja Ameerika) ajaloos, sest ikka juhtub, et mõni **ausameelne fanaatik** rahvusliku vaimulaadi keskkomiteest jälle skalpelli sotsiaalse ülekohtu suurekspaisunud kõhtu torkab. (383)

Siin on juttu rahvuslikust vaimulaadist ning kuidas inglaste seas armastatakse ausat mängu ja reeglitekohasust. Lähtetekstis on aga pigem juttu mitte *ausameelsest*, vaid *ausameelsuse* kui eluprintsiibi fanaatikust, kes tüüpilisel kombel peab lugu ausast mängust, reeglitest kinnipidamisest ja ei talu ebaõiglust. Seega on siin tõlkele osaks saanud hajutamine ning ausameelsuse kui rahvusliku vaimulaadi hajutatus.

Kui aga vaadelda välise väärkuse rõhutamiste ja hajutamiste juhuseid üldiselt, siis võib kokkuvõtvalt öelda, et nii ausat mängu, piinlikkustunde kui autunde osakaalu on võrreldes ingliskeelse lähtetekstiga pigem rõhutatud.

2.2.6 Mõistuspärasus ehk *no-nonsense*

Inglise keeles on mõistuspärasusele väga hea väljend, mis käitub vastavalt olukorrale nii omadussõnana kui nimisõnana – *no-nonsense*. Fowles on selle kohta „Daniel Martinis” kirjutanud järgnevalt:

[---] samal hetkel kui ta nägi kogu kunstis ebausklikku iseendale mälestusmärkide püstitamise tänapäevast versiooni, absurdset keerulist ja mõttetut kindlustust tundmatuse ees, tõi see uus nägemus kaasa vabanemistunde – või oli tegemist taandumisega inglaslikkusesse? –, veendumuse, et rumal oleks elus midagi liiga tõsiselt võtta [---] (725)

See näide demonstreerib elavalt, kuidas midagi tõsiselt või kirega võtta on ehtne tobedus ning valitsema peaks üleüldine mõistuspärasus. Inglased eelistavad grandioossetele ideedele praktilisi ja utilitaarsemaid asju. Paxman on öelnud, et inglaste reageering ideedele ei ole neid maha teha, vaid lasta neil unarusse jäetuna hääbuda. Ainuke ideoloogia, millesse inglased usuvad, on argimõistus (Paxman 1999: 93, 192–3). Fox mainib (2004: 206), et olles uurinud inglaste anti-intellektualismi, millest ka varemalt juttu oli, siis selgines veelgi erinevaid loomujooni nagu empirism, eriti teooria-, dogma- ja abstraktsioonivastastus, mis panevad aluse kindlale eelistusele olla faktiline, usaldada

argimõistust ning olla äärmiselt kahtlustav valgustusvaenulike „kontinentaalsete” teoretiseeringute ja retoorika suhtes.

Püüd olla mõistlik on rõhutatud Danieli endise naise suhtumises, kui viimane helistab Danielile palvega koju tulla. Mõistlikkust on tõlkes rõhutatud lisandunud ümbersõnastusega.

He feels her searching for a reasonableness . (53)	Mees tajub, et naine püüab olla mõistlik, otsib arukat selgitust . (65)
---	--

Kui Daniel iseloomustab oma armukest Jennyt, on tõlkija valinud sõna *cute* vasteks *tark*. See ei ole sugugi vale valik, sest see tõepoolest on üks sellele sõnale omistatud vasteid, kuid tõlkija valik antud juhul rõhutab kuvandi mõistuspärasust.

[---] instead of my cute little British bird. (77)	[---] selle asemel et olla minu tark inglise tüdruk. (95)
---	--

Viimase ning kolmanda mõistuspärasuse näitega on aga keerulisemad lood. Pakun ka siinkohal välja mõistuspärasuse rõhutamise. Jane ning Daniel arutavad antud juhul Jane'i abikaasa enesetapu võimalikke põhjuseid. Lähtetekst pakub välja põhjenduseks, et ju siis oli mingi lihtne ning otsekohene põhjus, miks mees enesetapu sooritas. Tõlkes on aga – põhinedes eelnevatele lausetele – toodud põhjuseks isiklik või sotsiaalne lunastus, mis toob mehe tegudesse tunduvalt rohkem mõistuspärasust, pakub vastuse.

‘Obviously there’s a strightforward reason for what he did. I suppose people will swallow that.’ (229)	„Siin ongi sulle põhjus , miks ta nii tegi. Arvan, et inimesed neelavad selle alla.” (287)
---	---

Lühidalt öeldes on mõistuspärasust tõlkes rõhutatud.

2.2.7 Usuleigus

Üks kindlasti inglispäraseid loomujooni on usuleigus. Paxmani sõnul on sarnastelt ameeriklaste müüdile ka inglased uskunud, et nad on justkui valitud rahvas, kelle ülesandeks on vähemaid rahvaid koloniseerida. Kuid mis on ehk kõige imestusväärsem, on see, et usk, mis justkui tegi inglased valitud rahvaks, suutis samas luua versiooni, mis on nii ebadogmaatiline ja paindlik. Kuid tuleb mõnda, et Inglise kirik ei tee just suuremal määral ettekirjutusi. Inglise rahvusliku identiteedi kujunemise juures oli Inglise kiriku saavutus mitte niivõrd see, mida ta kuulutas, vaid see, mille ta võimalikuks tegi. On

põhjust öelda isegi, et Inglise kiriku leiutamine oli ka Inglismaa leiutamine. Kuid seda öeldes peab märkima, et inglased ei ole väga kirikuskäija rahvus. Nagu iga koolilaps teab, on nende rahvuslik kirik leiutatud vaid selleks, et Henry VIII saaks soovitud lahutuse, väidab Paxman. Nad eeldavad oma usult mõistuspärasust ning Inglise kirik ongi selline omapärane institutsioon seepärast, et nii on see inglastele meele järgi – pragmaatiline, mugav ja tagasihoidlik (Paxman 1999: 95–8).

Usuleiguse kohta on romaanist välja tuua vaid kaks hetke, sest usust on – ootuspärasel kombel – raamatus vähe juttu tehtud.

‘Oh god. Here are the **crows**.’

[---]

‘If you could just ask if he gets a Christian burial. Or a **stake through his heart** at the **nearest crossroads**.’

I smiled and [---] (240)

„Oh jumal! Juba on **mustakuuemehed** kohal.”

[---]

„Kui sa võiksid küsida, kas talle saavad osaks kristlikud matused. **Või aetakse at auku** lähimal ristteel ja **torgatakse tokk maasse**.”

Muigasin ja [---] (301)

Lähtetekstis on Jane'i lausunud sõnadega edastatud palve, kas Daniel küsiks saabunud vaimulikult kinnitust, et enesetapu teinud ning katoliiklasest Anthonyle saab siiski osaks kristlik matusetalitus. Kuid viis, kuidas Jane seda küsib, on tõlkes veidi muutunud. Lähtetekstis küsib Jane, kas Anthonyle torgatakse lähimal ristteel vai südamesse nagu seda tehtaks mõne pimedusest vallatud saatanliku olendi surmamisel ja seda vihjena sellele, et enesetapp on katoliiklikus usutunnistuses patt. Seega võib kirik keelduda kiriklikest matustest. Tõlkes on jäänud viide enesetapu tegijale kui patusele olendile ning vaia südamesse löömine kõrvale. Tõlge on tunduvalt kibedam ja vaade usule on iroonilisem. Vaatamata lähtetekstis mainitud enesetapu patulisele iseloomule on kirikut iseloomustatud kui institutsiooni, mis kristlike matuste kõrval pakuks patuste pelgalt auku ajamise teenust. Kui antud näites on tõlgitud vaimulikud, millele on lähtetekstis viidatud kui varestele (*crows*), tõlgitud kui *mustakuuemehed*, siis järgnevas näites on see pilge aga edastamata jäänud ning vastupidiselt eelnevale näitele on järgnevas aset leidnud kuvandi hajutamine.

‘The **crows** visit him, anyway.’ (173)

„Igatahes **preestrid** külastavad teda.” (216)

Alltoodud näites on tõlkija originaali vääriti mõistnud ning tõlkinud inglise keeles esitatud

lühendatud nimetuse eesti keelde: *cat* – *kass*. *Cat* tähistab aga ingliskeelses lõigus katoliiklasi (*Catholics*). Paraku on aga selle all kannatanud irooniline suhtumine usku ning usuline aspekt on lausest hoopiski kadunud.

I suppose the **Cats** are right, you do need regular confession. (47)

Ma arvan, et **Kassidel** on õigus, inimene vajab regulaarset pihtimist. (59)

Nagu eelnevatest näidetest selgub, on usuleigust mainitud romaanis küll üldiselt vähe, kuid nendel juhtudel, kui seda on mainitud, võib leida ka juhuseid, mis nii rõhutavad kui hajutavad inglaslikku usuleigust.

2.3 Tõlkestrateegiad

Eespool tegin juttu keelekasutuse tähtsusest karakterite loomisel ja kuvandite esitamisel. Sellel on oluline seos ka käesoleva alapeatükiga, mis räägib tõlkija kasutatud tõlkestrateegiatest. On oluline, kuidas kuvandit romaanis esitatakse ning milliseid tehnikaid kasutab ka tõlkija, millised muutused on toimunud dialoogis, monoloogis või kirjeldustes. Tõlkestrateegiate alapeatüki olulisus seisneb ka tõsiasjas, et romaani autor on ise korduvalt romaani kestel rõhutanud keelekasutuse olulisust inglaslikkuse avaldumisel.

Tehes juttu võõrapärastavast või kodustavast tõlkestrateegiast, juhatan allolevad tõlke ja originaali võrdlemisel esinenud keelelised muutused sisse nende kahe mõiste selgitamisega. Tõlkestrateegia kui termin ise on Gambieri (2010) sõnul ebaselge ning see terminoloogiline segadus tuleneb mitmest erinevast faktorist nagu uurijate mitmekesine distsiplinaarne taust, uurimiseesmärgid ja uurimise maht. Tema sõnul ei ole tõlkestrateegia kui mõiste enam olemuslik üldisele tõlketeooriale, vaid vahend, tööriist, millega ületada tõlkimisel tekkivad probleemid, ning see pigem kirjeldab tõlkimist kui otsuste tegemise protsessi. Need probleemid, millega tõlkija tõlkimisel silmitsi seisab, on iseloomustatavad mitmete keeleliste, tekstuaalsete, keeleväliste, kultuuriliste jne tegurite kaudu. Need võivad olla raskesti ületatavad või lihtsalt lahendatavad tõlkeprobleemid. Mõned, tõlkija jaoks lihtsalt lahendatavad probleemid (näiteks sõnamäng) võivad aga osutuda probleemseks lugejale, ning mõned probleemsed lahendused sihtteksti loomisel võivad lugejat üldsegi mitte häirida (näiteks stereotüüpide kasutus). Gambier nimetab tõlkestrateegiaks just seda, kuidas tõlkija läheneb mingile probleemile, iseloomustab selle mõiste kaudu mehhanisme, millega tõlkija jõuab lahenduseni. Nende strateegiate seas on ka kodustamine ja

võõrapärastamine, kuid tehtavad valikud ei ole tõlkides vaid üht- või teistlaadi, pigem asetsevad skaalal kahe äärmuse vahel (Gambier 2010: 412–6). Lawrence Venuti kirjutab, et nii tõlgitava teksti valimine kui tõlkestrateegiad sõltuvad muu hulgas kultuurilistest, majanduslikest ja poliitilistest asjaoludest. Tõlge võib olla kohandatud sihtkeele kultuurile ja oludele või väljendab ja toonitab hoopiski kultuuridevahelisi erinevusi. Kodustav strateegia on kasutusel olnud alates Antiik-Rooma perioodist ning selle kasutamist uurides on täheldatud soovi konstrueerida endale kultuuriline identiteet teise kultuuri najal, tõlkides tekste oma kultuuri, asendades võõra kultuuri tähiseid enda kultuuri omadega. Võõrapärastavat strateegiat täheldati esmalt Saksamaal romantismiajastul eesotsas Friedrich Schleiermacheriga. Tema väitis, et tõlkestrateegiaid on vaid kaks: kas tõlkija jätab autori rahule nii palju kui võimalik ja liigutab lugeja autorile lähemale või toimib vastupidi ja toob autori lugejani. Schleiermacheri meelest peaks tõlge mitte kultuurilist teist kustutama, vaid seda esile tõstma, isegi kui seda ei saa teha lähtekultuurile vastavas keeles, vaid sihtkeeles. Võõrapärastava strateegia rakendamisel on alati oht, et kannatab teksti kultuuriline arusaadavus, kuid see, mis on kultuurile võõras või kodune, oleneb sihtkultuurist ja sellest, mis väärtushinnangud seal valitsevad (Venuti 1998: 240–3).

Esmalt kirjutan veidi nendest muutustest, mis on seotud keele olemuse ja eripäraga inglise kultuuris. Võib öelda, et enamasti on keeleliste aspektide juures kasutatud võõrapärastamist, muidugi välja arvatud juhul, kui see võiks mõjutada loetava teksti mõtteselgust, nagu ma ka järgnevides lõikudes välja toon. Kõigepealt toon näiteid võõrapärastamisest ning seejärel juhtudest, kus on lugemisselguse huvides toimitud kodustavalt. Heaks võõrapärastamise näideteks on alljärgnevad võrdlused, mis on tõlkes ümber sõnastatud nii, et teadlikumale lugejale kumaks ingliskeelne väljend tõlkest läbi:

[---] safe as houses. (9)

‘I’m going to plough. I **feel it in my bones.**’ (26)

He went into the living-room and poured himself a small whisky. **The die was cast**, and very soon he would have to speak to Jenny and take his own decision. (475)

[---] seisab kindlalt **nagu maja**. (9)

„Ma põrun läbi. Mu **kondid ütlevad seda.**” (33)

Dan läks elutuppa ja valas endale pisut viskit. **Täring oli langenud**, ja õige varsti tuleb tal rääkida Jennyga ning otsustada. (598)

Enamasti on sõna *lunch* vasteks *lõuna* asemel kasutatud inglaste keskpäevaeine vastet *lantš*. Sõna *lõuna* on terves romaani tõlkes kasutatud haruharva.

They would be in Oxford by **lunchtime**.
(225)

Nad jõuavad Oxfordi **lantšiajaks**. (283)

Eestikeelses tõlkes on mõnel juhul lisatud ka omamoodi kultuurilist eripära, nagu seda on näha alljärgnevas lõigus. Shylock on tegelane Shakespeare'i „Veneetsia kauplehest”, kes võla katteks võis võtta naela liha Antonio kehalt, kohast, mis oli Shylocki valida ehk südame kohalt. Kuid seda viidet ei ole lõpulehekülgedel märkmetes välja toodud, vaid niisama tekstisiselt lisatud. Ka hiljem on juttu naelast lihast, kuid seal seda viidet enam kasutatud ei ole.

But she hadn't come for a finer pound of
flesh. She was going to marry Andrew.
(134)

[---] ta polnud tulnud naela liha järele
nagu Shylock. Ta hakkas Andrew'le
mehele minema. (168)

Keelekasutuse eripära on väga selgelt näha alljärgnevas näites, mille väärtust näeb selgemini lähteteksti ja sihtteksti võrdlemisel. Eestikeelses lõigus on esitatud nõudlus, ingliskeelses aga kaudne palve. Siit võib lähtetekstis seda rõhutatumalt näha niinimetatud läbi lillede ütlemist, et tegelikult on palve pooleldi kohustuslik. Tõlkes on lahenduseks leitud hea vaste, mis edastab läbi lillede ütlemist segatuna tegeliku nõudega kohale ilmuda.

'**They wondered** if you'd come to the
hospital with me tomorrow morning.'
(225)

„Nad **avaldasid arvamust**, et sa **võiksid**
homme hommikul minuga koos haiglasse
tulla.” (282)

Kuigi rahvuslike viidetega ütlustest tuleb ka allpool juttu ning nendel juhtudel on kasutatud kodustamist, siis on järgmises näites aga näha, kuidas fraas *poola vabandus* on üle toodud sellisena, nagu ta esines lähtetekstis.

She said, Oh boy. Thanks for the Polish
apology. (491)

Kate ütles: **Ossa juudas!** Vähemalt
naljatoonil – **poola vabandus!** (618)

Vahetevahel on aga mõned keelelised ja kultuurilised eripärad jäänud kõrvale. Nii on näiteks juhtunud inglaste kombega nimetada esemeid ja tegevusi viidetena teistele rahvustele. Nii nagu jubedad joonistused on prantsuse postkaardid, lõbunaised on prantsuse konsulaarvahtkond, laiade sääreosadega aluspesu on prantsuse püksikud, süüfilis on prantsuse tõbi või prantsuse kompliment, loata töölt lahkumine prantsuse luba ja nii edasi. Allolevas näites on *French letters* kenasti edasi antud, kuid inglaste vastumeelsus

prantslaste suhtes ja nende mõlemapoolne kultuuriline vastuseis (ka prantslastel on inglaste kohta samaväärsed sõnaühendid) on hajunud:

‘That’s what I hate about the Prick. He thinks he’s so cool, so this year, baby. [---] One day I’m going to ask him why he wears **French letters** in his eyes.’ (18)

„See on, mida ma tolle Türajüri juures ei salli. Ta arvab, et on kangesti *cool*, nii viimase peal, nii tänapäevane, kussa! [---] Ühel päeval ma küsin tema käest, miks ta kannab silmade ees **preservatiive**.” (22)

Samamoodi ning täiesti enesestmõistetavatel põhjustel on käitunud nii ka sõnaühendite *Dutch courage* ja *to go Dutch* puhul.

[---] let me get a little bit more **Dutch courage**. (444)

Las ma võtan natuke **julgust**. (560)

We’re **going Dutch**. (475)

Igaüks oma raha eest. (597)

‘All right. But we’ll **go Dutch** on them.’ (527)

„Olgu. Teeme siis **oma kulu ja kirjadega**.” (663)

Lugemislihtsuse huvides on ka järgmine ingliskeelne ütlus asendatud eestikeelse vastega. Newcastle upon Tyne oli omal ajal üks suurimaid sütt eksportivaid linnasid ning ütlusega on seega viidatud mõttetule tegevusele. Kõnekujund on asendatud eesti kultuuris esineva vastega.

‘And this is absurd. You’re makind me **carry coals to Newcastle**.’ (547)

„Absurd. Sa paned mind **merre vett kandma**.” (687)

Nagu eelnevatest näidetest võib järeldada, on tõlkestrateegiana kasutatud peamiselt võõrapärastavat strateegiat, mis toob tõlget lugedes tugevamalt esile tunde, et tegemist on võõra kultuuriga ning rõhutab seega inglaste rahvuslikku identiteeti kui kuvandit, mis on eestlastele võõras või Teine.

2.4 Järeldused

Töö eesmärk oli välja selgitada tõlkeprotsessis toimunud kuvandimuutused, need kategoriseerida ning üldistada, mis on kuvandiga tõlkes juhtunud – kas seda on pigem rõhutatud või hajutatud. Eesmärki täites selginesid arvukad muutused, mida oli võimalik rühmitada seitsmesse kuvandikategooriasse ning lisaks nendele tuua välja ka tõlkestrateegiad. Tõlkija langetatud otsustest kokkuvõtet tehes võib öelda, et enamasti on romaani tõlkes eelistatud võõrapärastamist, kuid alati seda printsiipi sajabrotsendiliselt

järgida ei ole võimalik ning kodustamist on kasutatud lugemislihtsuse eesmärgil. Kodustavat keelekasutust on kasutatud enamasti nende kultuuriliste aspektide puhul, mida kas ei ole võimalik üle tuua eesti keelde või oleksid selliselt lahendatud juhud lugejale ilma taustinformatsiooni otsimiseta võimalikuks mõistmisraskuste aluseks.

Tõlkeprotsessi käigus on inglase kuvandist rõhutatud suletust, võõristust, ennastsalgavust ja tähtsuse vähendamist. Rääkides inglase suletusest, on emotsionaalsuse lisamisega inglaslikkus küll veidi hajutatud, kuid samas on seda rõhutatud elliptilisema kõnepruugiga. Rõhutatud on ka välist väärikust, mille osakaalu on võrreldes ingliskeelse lähtetekstiga pigem toonitatud. Konservatiivsust, konventsionaalsust ja mõistuspärasust on rõhutatud eranditult, usuleiguse ning iroonia puhul on täheldada nii hajutatust kui rõhutatust.

Võib öelda, et enamus peamisi inglase rahvusliku identiteedi loomujooni on rõhutatud. On alusta arvata, et tõlkija ei ole kuvandi tõlkimisel võtnud peamiseks suunitluseks juhinduda keelelisest materjalist, vaid tuginenud ka oma stereotüüpsetele ettekujutlustele. See on kindel märk sellest, et tõlkija on mõjutatud oma kultuurilisest taustast ja talle kättesaadavatest võõrapiltidest inglase kohta. Seega on eesmärk teadvustada kuvandi olulisust tõlkeprotsessis ning tähelepanu juhtida tõlkija kultuurilisele taustale saavutatud.

Sidudes identiteedi, imagoloogia ning tõlkija, on John Fowlesi romaani „Daniel Martin” tõlget käesolevas töös uuritud uudselt ning väheuuritud vaatekohalt. See võib osutuda huvitavaks ning kasulikuks lugemiseks tõlkijatele, kes satuvad oma töös kokku kuvanditega, olgu siis enda- või võõrapildi tõlkimisel, ning nendele, kes on huvitatud inglase kultuurilisest identiteedist või sarnasel teemal uurimuse jätkamisest.

Kokkuvõte

Et muuta keerulist ja mitmekülgset maailma endale lihtsamalt mõtestatavaks ning arusaadavamaks, loob inimestaju endale kategooriad ning grupeerib nähtusi. Loomulikult kaasneb sellega suurel määral üldistamine ning sellega ka loomujoonte laiendamine kehtivaks tervele grupile. Üks tähtsamaid faktoreid maailmast arusaamisel on identiteet ning indiviidi või kollektiivi vastandamine iseendale. Läbi Teise või võõra defineeritakse Oma identiteet ning neid muutusi sõnastades või artikuleerides me endid ja end ümbritsevat määratlemegi.

Enda defineerimise ja määratlemise küsimustega tegeleb kultuuriteadus, teoretiseerides muuhulgas identiteeti, ning imagoloogia kui võrdleva kirjandusteaduse haru, mis uurib kultuurilise identiteedi kuvandeid ja stereotüüpe kirjanduses. Hiljuti on identiteet ning rahvuskuvandid kerkinud taas pinnale ning esinevad olulistes aruteludes. Aina enam globaliseeruv maailmas on enese eristamine ja identiteedi alalhoid ühtses monokultuuris märksa tähtsam ning seda enam väikestele rahvustele, kes püüavad end suurtest kultuuridest eristada, silma paista. Kui mõelda Oma vastandamisest võõrale, siis tuleks tegelikult mõelda nii vastandumisest kui sarnanemisest, sest pelgalt vastandamisest ei saaks sündida poliitilisi liite ja koostööd sarnasel määral, nagu me seda näeme hetkel toimuvat. Kasutades Grossbergi ettekujutust identiteedist, selgitasin ka mina identiteeti ruumilisi aspekte silmas pidades ning usun, et kultuuri- ja geograafiline ruum mängivad rahvuse mina- ja võõrapildis olulist rolli. Kultuuriteooria käsitleb kultuuriidentiteeti kui midagi reaalselt, midagi ühtselt deklareeritavat, ning imagoloogia käsitleb nende identiteetide kuvandeid ehk representatsioone kirjanduses. Nende kahe uurimisvaldkonna ühendamise on selle töö üheks määratlevaks hetkeks. Ma ei hakanud siiski tõestama, kas inglase kultuuriline identiteet, nagu seda on esitatud, või nende kuvandi kirjanduslik representatsioon on tõesed või mitte ning võtsin üle imagoloogilise seisukoha, mis nende kuvandite tõestamisele rõhku ei pane ning toonitab, et nende tõestamine ei ole relevantne.

Mis aga rahvuskuvandite või kultuurilise identiteedi puhul on oluline, on autor ja tõlkija. Autor on rahvusliku kultuuriruumi eliiti kuuluv isik, kes loob oma-võõra vastanduse, mida levitatakse samuti autori kaudu. Autor on esitanud oma konstruktsiooni rahvuslikust

identiteedist ning tõlkija, asudes seda tõlkima ning olles oma iseloomuliku kultuuritaustaga, võib tõlkeprotsessis seda kuvandit ja selle sihtkultuuris vastuvõttu mõjutada. See väide on esitatud mööndusega, et tõlkija ei tee midagi valesti, kui kuvandis muutused toimuvad, see on loomulik ja vältimatu protsess, mida aga on huvitav uurida ja millest võib teha uusi järeldusi nii Teise kui Oma kultuuri kohta.

John Fowlesi romaani „Daniel Martini” tõlkes on keelelisest aspektist võrreldes muutusi lähteteksti ja sihtteksti vahel arvukalt. Kultuurilise identiteedi ületoomisel on üldjoontes jäänud romaanis originaalile truuks, kuid samas annab inglaste kultuurilise identiteedi rõhutamine alust väita, et tõlkija ei lähtu niivõrd originaali keelelisest materjalist kui oma stereotüüpsetest teadmistest. Selliseid kuvandi rõhutamisi ja hajutamisi on piisavalt, et saaks kujuneda üldistus või uurida tõlkija kalduvusi tõlkimisel. Kultuurilise identiteediga seotud muutused on grupeeritud seitsmesse gruppi: suletus ja võõristus; iroonilisus; ennastsalgavus ja tähtsuse vähendamine; konservatiivsus ja konventsionaalsus; väline väärikus; mõistuspärasus; usuleigus. Rääkides keelekasutusest dialoogis, on inglaste kuvandit küll veidi hajutatud emotsionaalsuse lisamisega, kuid samas on inglaslikkust rõhutatud elliptilisema kõnepruugiga. Viimasena tegin juttu ka võõrapärastavast ja kodustavast keelekasutusest.

Kokkuvõtteks kuvandimuutuste kohta võib täie kindluse juures öelda, et inglaste kultuurilist identiteeti kui kuvandit on suures osas rõhutatud ja kasutatud on enamasti võõrapärastavat keelekasutust. Kodustavat keelekasutust on kasutatud enamasti lugemislihtsuse hõlbustamiseks nende kultuuriliste aspektide puhul, mida kas ei ole võimalik üle tuua eesti keelde või oleksid selliselt lahendatud juhud lugejale ilma taustinformatsiooni otsimiseta võimalikuks mõistmisraskuste aluseks.

Edasiuurimise võimalusi seoses identiteedi, imagoloogia ja tõlketeadusega on mitmeid. Imagoloogia ja tõlketeaduse ühendamise on veel üsnagi uurimata valdkond. Käesoleva tööga otseselt kokku sobiv teema oleks uurida, kuidas erinevad „Daniel Martin” kui 1970. aastate romaan ja Galsworthy „Üle piiri” kui 1930. aastate raamat, võrreldes nii mõlemat lähteteksti omavahel kui ka tõlkeid ning selgitades välja, kuidas on kuvand erinevalt lähtetekstist ja tõlgete vahel muutunud. Samas võib imagoloogiat ja tõlketeooriat ühildada ka muudel juhtudel – eestikeelsete raamatute tõlkimisel võõrkeelde (miks mitte Tammsaare tõlked, kuna mainisin teda kui autorit käesolevas töös), võtta võrdluspaarideks

hoopis teised kultuurid, uurida inglase kuvandit tõlkes terve sajandi jooksul, uurida selle muutumist – võimalusi on palju.

Summary

Everyone looks at the world through a filter, so to speak, to make the world seem more reasonable and comprehensible, not so motley. To do so, a person or a nation creates categories to group various things and experiences. Of course, this entails a large amount of generalizing and through that the expansion of a few single traits to the whole group. One of the most important factors to understanding the world is identity and contrasting ourselves, either individually or collectively, to the foreign, to the Other. Through the latter we define ourselves and by articulating these differences we conceptualise ourselves and the world around us.

The fields that have to do with defining ourselves are cultural studies – that theorizes identity amongst its many subjects – and imagology, a field of comparative literature studies that investigates the representations of cultural and national identities in literature. Lately, the concepts of identity and national image have resurfaced once more and are present in important discussions all over the world and in different academic fields. In a more and more globalizing world defining and preservation of identity is getting increasingly important, especially to small nation states who try to retain their cultural identity and distinguish themselves. Upon thinking about contrasting ourselves to the Other, one inevitably has to think about not only distinguishing ourselves from others but finding similarities as well. Without it, it may be difficult to see the grounds for forming alliances and facilitating co-operation as we see it today. Using the ideas Lawrence Grossberg has on identity, I also explain identity through the spatial aspects of it and believe that the cultural and geographical background do indeed play a part in forming the auto- and heteroimage (the way we see ourselves and others). Cultural theory takes to cultural identity as something realistic and uniformly proclaimable, and imagology studies the images and representations of these identities in literature. The combining of these two fields is one of the key moments of this thesis. Nevertheless, I did not begin to verify whether the English cultural identity as it was represented was truthful or not and thus used the imagological approach that does not emphasize on the verification of cultural identities and accentuates that their verification is not relevant.

What are relevant about national and cultural identity are the author and the translator. The author can be interpreted as the elite of the cultural space and who, since centuries back, has the responsibility of establishing the us–them contradistinction and the dissemination of the image is also done through the author. The author has represented a construction of a national identity in their work and the translator, upon translating it and being of a distinct cultural background themselves, may influence the image or the way it is being read by the readers of the target culture. This statement is made with the admission that the translator has done nothing wrong when the representation of a national character changes – it is inevitable and natural to occur. However, this is a fascinating field of study that can tell us a lot about, for instance, the translating culture and their cultural attitude towards themselves and Others.

The translation of John Fowles' *Daniel Martin* has many changes in linguistic terms compared to the original. By translating cultural identity the translator has mainly remained faithful to the source text but the accentuation of the English national image gives reason to assert that the translator in her work has not based the translation so much on the linguistic aspects of the source text but rather on her own stereotypical assumptions. There are enough changes the image has gone through that they could be generalized and categorized into the following seven groups: withdrawnness and bashfulness; irony; self-deprecation and understating; conservativeness and conventionality; formal dignity; nonsense; religious indifference. Upon talking about the language use of the translation, the English national image has diverged from the original slightly by the addition of emotion, but then again is accentuated through portraying the English with more elliptical speech patterns. Lastly I wrote about the domesticating and foreignizing use of language.

To summarise the abovementioned shifts, one can say with certainty that the English cultural identity as an image is definitely accentuated and mostly the translator has preferred the foreignizing strategy. Domestication is used mainly to facilitate the ease of reading and has occurred with the aspects of culture that are either not possible to bring across into Estonian or if by doing so the clearness of meaning is put at risk.

In conclusion and as per this thesis has proven the cultural background of the translator affects the translation, sometimes accentuating and sometimes diverging from the generalized image.

Kasutatud kirjandus

- Alphen, Ernst van (1999). *The Other Within* – Corbey, Raimond; Leerssen, Joep (eds) *Alterity, Identity, Image: Selves and Others in Society and Scholarship. Amsterdam Studies on Cultural Identity. No 1.* Amsterdam; Atlanta: Rodopi, lk 1–17
- Beller, Manfred (2007). *Perception, Image, Imagology* – Beller, Manfred; Leerssen, Joep (eds) *Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey.* Amsterdam; New York: Rodopi, lk 3–16
- Beller, Manfred; Leerssen, Joep (2007). *Foreword* – Beller, Manfred; Leerssen, Joep (eds) *Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey.* Amsterdam; New York: Rodopi, lk i–xvi
- Christiane, Nord (1997). *Translating as a Purposeful Activity.* Manchester: St. Jerome Publishing
- Corbey, Raimond; Leerssen, Joep (1991). *Studying Alterity: Backgrounds and Perspectives* – Corbey, Raimond; Leerssen, Joep (eds) *Alterity, Identity, Image: Selves and Others in Society and Scholarship. Amsterdam Studies on Cultural Identity. No 1.* Amsterdam, Atlanta: Rodopi, lk vi–xviii
- Cronin, Michael (2006). *Translation and Identity.* Oxford; New York: Routledge
- Fowles, John (1977). *Daniel Martin.* London: Vintage
(2004) *Daniel Martin* (tõlk. Victoria Traat). Tallinn: Varrak
- Fox, Kate (2004). *Watching the English: The Hidden Rules of English Behaviour.* London: Hodder and Stoughton
- Gambier, Yves (2010). *Translation strategies and tactics* – Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc (toim.) *Handbook of translation studies.* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, lk 412–8
- Grossberg, Lawrence (2003). *Indentity and Cultural Studies: Is That all There Is?* – Hall, Stuart; du Gay, Paul (eds) *Questions of Cultural Identity.* London: SAGE, lk 87–107
- Göttlich, Udo (2007). *Mass media* – Beller, Manfred; Leerssen, Joep (eds) *Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey.* Amsterdam; New York: Rodopi, lk 354–7
- Hall, Stuart (2003). *Who needs 'identity'?* – S. Hall, P. du Gay (eds.) *Questions of Cultural Identity.* London: SAGE, lk 1–17
- Held, David (2002). *Cultural and Political Community: National, Global and Cosmopolitan* – Vertovec, Steven; Cohen, Robin (eds.) *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Context, Practice.* Oxford: Oxford University Press

- Hoppenbrouwers, Peter (2007). Medieval peoples imagined – Beller, Manfred; Leerssen, Joep (eds) *Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*. Amsterdam; New York: Rodopi, lk 45–62
- Kommers, Jean (1999). *Between Structure and Context: Sources, Source Criticism, and Alterity Studies* – Corbey, Raimond; Leerssen, Joep (eds) *Alterity, Identity, Image: Selves and Others in Society and Scholarship. Amsterdam Studies on Cultural Identity. No 1*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi, lk 105–122
- Kotov, Kaie (2005). Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus – Elin Sütiste (toim.) *Acta Semiotica Estica II*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 184–192
- Kuran-Burcoglu, Nedret (1998). *At the Crossroads of Translation Studies and Imagology* — Chesterman, Andrew; Gallardo San Salvador, Natividad; Gambier, Yves (eds) *Translation in Context: Selected Contributions from the EST Congress, Granada 1998*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins
- Kõvamees, Anneli (2008). *Itaalia Eesti reisikirjades: Karl Ristikivi „Itaalia capriccio” ja Aimée Beekmani „Plastmassist südamega madonna”*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus
- Lotman, Juri (2006). *Kultuurisemiootika*. Tallinn: Olion
- Leerssen, Joep (1991). Echoes and Images: Reflections upon Foreign Space – Corbey, Raimond; Leerssen, Joep (eds) *Alterity, Identity, Image: Selves and Others in Society and Scholarship. Amsterdam Studies on Cultural Identity. No 1*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi, lk 123–138
 (2000). The Rhetoric of National Character: A Programmatic Survey – *Poetics Today* (21), lk 267–292
 (2007). Imagology: History and Method – Beller, Manfred; Leerssen, Joep (eds) *Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*. Amsterdam; New York: Rodopi, lk 17–32
- Mandler, Peter (2006). *The English National Character: The History of an Idea from Edmund Burke to Tony Blair*. New Haven: Yale University Press
- Merilai, Arne; Saro, Anneli; Annus, Epp (2007). *Poeetika: gümnaasiumiõpik*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Michaels, Eric (1994). *Bad Aboriginal Art: Traditional, Media and Technological Horizons*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Paxman, Jeremy (1999). *The English: A Portrait of a People*. London: Penguin Books
- Peetris, Mari (2010). *The English National Character in David Lodge’s Changing Places*. Bakalaureusetöö, Tallinna Ülikool
- Rigney, Ann (2007). Representation – Beller, Manfred; Leerssen, Joep (eds) *Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*. Amsterdam; New York: Rodopi, lk 415–18

- Smith, Anthony D. (1993). *National Identity*. Reno; Las Vegas; London: University of Nevada Press
- Soenen, Johan (1997). *Imagology and Translation*. – Kuran-Burcoglu (ed) *Multiculturalism: Identity and Otherness/ Multiculturalisme: Identité et Altérité*. Istanbul: Bogazici University Publishing, lk 125–138
- Spiering, Manno (2007). English – Beller, Manfred; Leerssen, Joep (eds) *Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*. Amsterdam; New York: Rodopi, lk 145–51
- Strathern, Marilyn (2003). Enabling Identity? Biology, Choice and the New Reproductive Technologies – Hall, Stuart; du Gay, Paul (eds) *Questions of Cultural Identity*. London: SAGE, lk 37–52
- Venuti, Lawrence (1998). Strategies of translation – Baker, Mona (toim.) *Routledge encyclopedia of translation studies*. London; New York: Routledge, lk 240–4